

HETEROTOPIC VIEW

E-ISSN: 2980-2644

Cilt/Volume: 3 - Sayı/Issue: 1 - Yıl/Year: 2025

Her Dönemin Muhalifi: Yevgeni İvanoviç Zamyatin

The Dissident of Every Era: Yevgeny Ivanovich Zamyatin

İnceleme Makalesi

Makale Bilgisi

Atıf: Gülşen, Y. (2025). Her dönemin muhalifi: Yevgeni İvanoviç Zamyatin. *Heterotopic View*, 3(1), 137-156. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15715340>

Gönderildiği Tarih: 20.09.2024

Kabul Edildiği Tarih: 06.10.2024

Etik Beyan: Araştırmanın yürütüldüğü süreçte gerekli etik ilkelere uyulduğu yazar tarafından beyan edilmiştir. Bu çalışmada etik kurul izni gerektirmemektedir.

Finansman Beyanı: Yazarlar, bu çalışma için herhangi bir kişi, kurum ya da kuruluştan maddi destek alınmadığını beyan etmiştir.

Benzerlik Taraması: Yapıldı- [Turnitin.com](https://www.turnitin.com).

Değerlendirme: Çift Taraflı-Kör Hakemlik

Hakem Sayısı: 2 (iki)

Lisans: [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License\(CC BY-NC-ND 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Review Article

Article Information

Citation: Gülşen, Y. (2025). *The dissident of every era: Yevgeny Ivanovich Zamyatin*. *Heterotopic View*, 3(1), 137-156. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15715340>

Date Received: 20.09.2024

Date Accepted: 06.10.2024

Ethical Statement: The author declare that the necessary ethical principles were followed during the research process. This study does not require ethics committee approval.

Grant Statement: The authors declared that this study did not receive financial support from any person, institution or organization.

Plagiarism Checks: Yes-[Turnitin.com](https://www.turnitin.com).

Review: Double-blind

Reviewers: 2 (Two)

Licence: [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License\(CC BY-NC-ND 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

HETEROTOPIC VIEW

Journal homepage: www.heterotopicview.com

Her Dönemin Muhalifi: Yevgeni İvanoviç Zamyatin

The Dissident of Every Era: Yevgeny Ivanovich Zamyatin

Yaren Gülşen¹

Öz. Yevgeni İvanoviç Zamyatin; her dönemin “zındığı”, her görüşün muhalifi, tutkunu olduğu edebiyatın da eleştirmeni ve siyasi hiciv yazarı, 1884 senesinde, dönemin Rus İmparatorluğu’nun bir parçası olan Lebedyan’da dünyaya gözlerini açmıştır. Edebiyat dünyasında sağladığı katkılar ve muhalif duruşuyla yerini alan Zamyatin, yazın gücüyle evrensel bir yankı uyandırmıştır. Distopik literatüre ve totalitarizm eleştirilerine katkılarıyla edebî bir miras bırakan Zamyatin, sahip olduğu ideolojik tutumu ile çağının siyasi ve sosyal yapılarına derinlemesine nüfuz etmiş eserler vermiştir. Bu inceleme yazısının amacı ise, Zamyatin’in tek tipleştirilmeye, itaate ve yaratıcı düşüncenin bastırılmasına karşı çıkan bir tutumun temsilcisi olarak her dönemin eleştirel sesi ve her dönemin muhalifi olduğunu göstermektir. Araştırmanın önemi, Zamyatin’in bizzat yazdığı otobiyografilerinden yardım alarak kendisine yönelik yapılmış bir biyografi sunması ve bu anlamda ulusal literatüre katkıda bulunmasıdır. Yazarın ifadelerini ve fikirlerini keşfederek bulunduğu konumu ve muhalif duruşunu göreceğimiz bu çalışmanın tekniği içerik analizi tekniği olarak belirlenmiştir. Çalışmayı desteklemek amacıyla Zamyatin’in yaşamına dair başka kaynaklara da başvurulmuş ve özellikle Zamyatin’in kendi ifadelerine atıfta bulunularak anlatı derinleştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Zamyatin, Biyografi, Muhalif, Distopya, Biz

Abstract. Yevgeny Ivanovich Zamyatin, the “heretic” of every era, the opponent of every opinion, the critic of the literature he was passionate about, and the writer of political satire, was born in 1884 in Lebedyan, then part of the Russian Empire. Zamyatin, who took his place in the literary world with his contributions and oppositional stance, had a universal resonance with his literary power. Leaving a literary legacy with his contributions to dystopian literature and criticism of totalitarianism, Zamyatin has produced works that deeply penetrated the political and social structures of his time with his ideological stance. The aim of this review is to show that Zamyatin, as a representative of an attitude that opposes uniformization, obedience and the suppression of creative thought, is the critical voice of every era and the opponent of every era. The significance of the research is that it presents a biography of Zamyatin with the help of his autobiographies and in this sense contributes to the national literature. The technique of this study, in which we will explore the author’s expressions and ideas to see his position and oppositional stance, has been determined as content analysis. In order to support the study, other sources on Zamyatin’s life have been consulted and the narrative has been deepened by referring to Zamyatin’s own statements.

Keywords: Zamyatin, Biography, Dissident, Dystopia, We

1. Giriş

Yevgeni İvanoviç Zamyatin; yaşadığı Çarlık Rusya’sı ve SSCB dönemlerinde yazdığı eserlerindeki “sapkın” düşünce ve uygulamalarıyla dikkat çekmiş (Karaca, 2010, s. 5) ve adı en bilinen eseri olan “Biz” romanı ile anılmaya devam etmiştir. Böylelikle her dönemin “zındığı”, her görüşün muhalifi, tutkunu olduğu edebiyatın da eleştirmeni ve siyasi hiciv yazarı, 1884 senesinde, dönemin Rus İmparatorluğunun bir parçası olan Lebedyan’da dünyaya gözlerini açmıştır. Distopik literatüre ve totalitarizm eleştirilerine katkılarıyla edebî bir miras bırakan Zamyatin, sahip olduğu ideolojik tutumu ile çağının siyasi ve sosyal yapılarına derinlemesine nüfuz etmiş eserler vermiştir. Bu inceleme yazısı ise Zamyatin’in hareketli dünyasına açılan bir kapı niteliğinde olup yaşamı boyunca karşılaştığı trajik olaylarla biçimlenen muhalif duruşunu göstermeyi ve Zamyatin’in yazılarından yola çıkarak onu anlamaya ve anlamlandırmaya çalışılacaktır. En çok bilinen eseri olan ve sosyal ve politik yankılarıyla öne çıkan “Biz” adlı romanı, pek çok farklı iddiayı da beraberinde getirmiştir. “Biz” ile Zamyatin’in genel olarak, Sovyetler Birliği’nin geleceğine dair bir eleştiride bulunduğu görüşü savunulmaktadır. Romanın yasaklanması ve Zamyatin’in Sovyetler Birliği’nden

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

sürgün edilmesi bu görüşü desteklemektedir. Öte yandan “Biz”, en genel haliyle herhangi bir ülkede var olan yahut var olması muhtemel olan insanın makineleştiği totaliter bir sanayi uygarlığına dair bir kehanet olarak düşünülmektedir. Nitekim Zamyatin’in eleştirileri, yalnızca belirli bir ideolojiye, devlete ya da döneme yönelmemekte; bireyin anonimleştiği ve ifade özgürlüğünün bastırıldığı tüm sistemlere karşı geniş bir perspektif sunmaktadır. “Biz” romanı ile çizdiği distopik gelecek, bugün bile birçok toplumda gerçekliğe fazlasıyla yaklaşmış durumdadır. Bu yönüyle Zamyatin, sadece kendi döneminin değil; günümüzün ve hatta geleceğin muhtemel toplumsal yapılarının da eleştirel sesidir. Araştırmanın amacı ise, Zamyatin’in tek tipleştirilmeye, itaate ve yaratıcı düşüncenin bastırılmasına karşı çıkan bir tutumun temsilcisi olarak her dönemin eleştirel sesi ve her dönemin muhalifi olduğunu göstermektir. Ulusal literatürde Zamyatin’in biyografisi üzerine yazılan yazıların hacmi göz önünde bulundurularak ulusal ve yabancı literatürden ve Zamyatin’in bizzat kaleme aldığı otobiyografilerinden yardım alarak ulusal literatüre katkı sağlamak bu araştırmanın önemini oluşturmaktadır. Yazarın ifadelerini ve fikirlerini keşfederek bulunduğu konumu ve muhalif duruşunu göreceğimiz bu çalışmanın tekniği ise içerik analizi tekniği olarak belirlenmiştir. Çalışmayı desteklemek amacıyla Zamyatin’in yaşamına dair başka kaynaklara da başvurulmakla birlikte özellikle Zamyatin’in kendi ifadelerine atıfta bulunularak anlatı derinleştirilmeye çalışılmıştır.

Lebedyan’da geçen çocukluğu, Zamyatin’in karakterini yoğurmuş ve yazılarına belirgin bir iz bırakmıştır. Gençlik yıllarında edebiyata olan tutkusunun farkına varan Zamyatin, cesur ve yenilikçi fikirlerini kaleme almaya başlamıştır. Kendi yeteneklerini geliştirerek edebiyat çevrelerinde tanınan bir isim hâline gelen yazar, hızla dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır. Ancak bu tanınma sadece övgüyü değil yergiyi de beraberinde getirecek ve Zamyatin’in karakterine de kalemine de biçim kazandıracaktır. Nitekim Rus Ortodoks bir rahibin oğlu olan Zamyatin, kilise ile müttelikliğini sürdüren monarşi sebebiyle Hıristiyanlığa ve Çar’a olan bağlılığını kaybetti ve Bolşevik Partisi’ne üye oldu. “O yıllarda Bolşevik olmak en büyük direniş çizgisini takip etmek anlamına geliyordu ve ben o zamanlar Bolşeviktim” (Zamyatin, 1929a, s. 10). “Bolşevik partisine katıldı, 1905 Devrimi’nde yer aldı, hapsedildi ve sürgüne gönderildi, ancak enstitüdeki çalışmalarına devam etmek için yasadışı olarak geri döndü” (Richards, 1971, s. xi). Ardından Zamyatin, Ekim Devrimi’nin ardından Parti tarafından izlenen politikalarından, Çarlığın izlediği politikalarından olduğu kadar derinden rahatsız oldu. Daha sonra Sovyetler Birliği’nin zorunlu uyumluluğunu ve artan totalitarizmini hem hicvetmek hem de eleştirmek için edebiyatı kullanması nedeniyle, Mirra Ginsburg’un “dürüst ve tavizsiz cesaretin adamı” olarak adlandırdığı Zamyatin en çok, fütüristik bir polis devletinde geçen, kaleminin ve hicvinin gücünü tescilleyen ve ardından benzer eserlerin yazılmasına yol açacak distopya türünün doğmasına temel teşkil etmiş olan distopik romanı “Biz” ile tanındı. Şaşırtıcı olmayan biçimde “Biz”, Sovyet sansür kurulu tarafından yasaklandı ancak ne Zamyatin’in ne de “Biz”in hikâyesi burada sonlanmadı bilakis bu yasak, bizlere değin ulaşacak sürecin başlangıcı oldu. Nitekim “Biz”, yayınlanmak üzere kendi ülkesinden kaçırılmış ve sürgüne gittiği yerde başka bir dilden yayınlanmıştır. Ardından “faaliyetlerini Prag’da yürüten Volya Rossii adlı yayınevi 1927 yılında Biz’i yayınladı” (Karaca, 2010, s. 66). Bu durumun ise kaçınılmaz biçimde Parti ve Sovyet Yazarlar Birliği’nin öfkelenmesine, Zamyatin’in doğrudan devlet tarafından karalanmasına, kara listeye alınmasına ve nihayetinde Velinmet Joseph Stalin’den ülkesini terk etmek için başarılı bir şekilde izin istemesine yol açmıştır. Eseri gibi Zamyatin de -Maksim Gorki’nin araya girmesiyle- (Karaca, 2010, s. 66) sürgüne gönderilmiş ancak eserinin aksine Zamyatin’in hayatı, 1937 yılında Paris’te son bulmuştur.

Zamyatin gözlerini kapamış olsa da ölümünden sonra dolaşıma giren yazıları başka gözlerin açılmasını sağladı ve ilham vermeye devam etti. Nitekim yazarın hayatına ve yazın kariyerine ışık tutan başlıca eseri olan “Biz”, distopik edebiyatın şafağı olarak görülmektedir. “Biz”, insanlık tarihinin radikal dönüşümler içerisinde olduğu bir geleceğin toplum düzenini resmeder. Otoriter bir liderlik yönetimi tarafından her yönüyle kontrol altına alınan ve bireylerin özgürlüklerinin kökünden yok edildiği bir dünya tasvir edilir. Zamyatin bu kasvetli tabloyu resmederken okurlara hicvin en güzel örneklerinden birini ve yaşadıkları dünyayı sorgulamaya iten derin düşünceleri sunar. Zamyatin romanını devrimin kendi iç karışıklığının yaşandığı ve kanlı çatışmalara sahne olduğu bir dönemde yazmıştı. Onun çocukluk ve öğrencilik hayatına sirayet eden, Çarlık Rusya’sının hiçbir özgürlüğe yer bırakmayan baskıcı yönetimiydi. Şubat Devrimi’ni duyduğunda hayatını riske atarak döndüğü Rusya’da Ekim Devrimi sevincini de yaşayamamıştı. Nitekim “İç Savaşın galibi Bolşevikler” (Sadık, 2023, s. 207) olmuştu ancak parti içi liderlik yarışını kazanan Josef Stalin, Zamyatin’in şahidi olduğu Çarlık Rusya’sının zora dayalı yönetimini benimsemiş ve “adeta bir korku rejimi” (Sadık, 2023, s. 212) kurmuştu. Bu nedendir ki, “Biz” romanının yayımlanmasının ardından yazarın sansürle karşılaşması ve sürgüne gönderilmesi şaşırtıcı değildir. Yeni rejimin kendi iç karışıklıkları dönemi gölgesinde, Zamyatin’in fikirleri fazlasıyla sakıncalı

kabul edilmiş ve yönetim tarafından engellenmiştir. Eline artık kalem alamayacak kadar hayatı yaşanmaz bir hâl alan Zamyatin'in karşılaştığı karalamalar ve baskılar, karakterinin daha da yoğunlaşmasına ve eserlerindeki tonun etkilenmesine neden olmuştur.

Zamyatin'in bizlere tevarüs eden edebî mirası, "Biz" eserinden ibaret değildir; oyunlar, eleştiriler, kısa öyküler ve denemeler içeren zengin bir yazın repertuarıyla edebiyat dünyasına katkıda bulunmuştur. Bir yazar olarak hissettiği sorumluluk ve sahip olduğu ideolojik tutumuyla toplumdaki adaletsizliklere ve otoriter rejimlere sert eleştiriler getirmiştir. Eserleri yoluyla yaşadığı dönemin çalkantılarını ve döneme hâkim olan atmosferin nasıl çıktılara yol açacağını betimleyerek okurların şuurunu sarsmayı ve düşünsel bir devrimin imkânı üzerine sorgulamaları bugüne ulaştırmayı başarmıştır. Bu nedenledir ki Zamyatin ve eserleri üzerine yöneltilen eleştiriler geniş bir perspektif üstünden yürütülmüştür. Eleştirmenler, onun yenilikçi biçimi ve kıvrak zekâsı için takdirde bulunmuşlardır. Hicvederek aktardığı sosyal ve politik mesajları, bir yazar olarak hissettiği sorumluluk duygusuna paralel biçimde, kalemiyle bir direniş başlatma gücüne dair güçlü bir örnek niteliğindedir.

Zamyatin'in hayatının son bölümü de mücadeleyle doludur. 1931 yılının Kasım ayında ülkesinden ayrılarak Paris'e yerleşir, eserleri ise ülkesinde 1988'e kadar yasaklı kalır (Zamyatin, 2010, s. 5). Yine de üretmeye devam ederek edebiyat dünyasına eleştirel bir miras bırakmıştır. Ölümünün ardından bile, eserleri üzerine tartışmalar sürmekte ve yeni kuşak yazarlara, eleştirmenlere, akademisyenlere ve öğrencilere ilham kaynağı olmaktadır. Onun yaratıcılığı ve tavizsiz duruşu, baskıcı güçlere karşı değişim arzulayan herkes için yol gösterici olmaya devam etmektedir. Bu yazı, Zamyatin'in yaşamına ve yazdıklarına değinmekle kalmayacak onun düşünsel mirasını da gözler önüne sermeye çalışacaktır. Nitekim Zamyatin'in kaleminden dökülen düşünceler ve toplumsal yapı üzerine yaptığı çözümlemeler, okurları düşünmeye ve sorgulamaya teşvik etmekte, kendisi hakkında yazılacak pek çok yazıya esin olmaktadır. Bu yazının ise Zamyatin'in sıra dışı dünyasına kısa bir giriş olmasını ve bireyin üstünde baskı kuran tüm baskıcı yapılara karşı muhalif duruşuna dikkat çekmesini umuyorum. Kendisini tanıyacağımız bu yolculukta yazarın fikirlerini ve cesur ifadelerini keşfederek bulunduğu konumu ve edebî duruşunu görmüş olacağız.

2. Yöntem

Yevgeni İvanoviç Zamyatin'in kaleme aldığı otobiyografilerini ve diğer yazılarını içeren "Review of A Soviet Heretic: Essays by Yevgeny Zamyatin" (1971) başlıklı derleme bu çalışmanın temel dokümanı olmuştur. Ele alınacak olan metnin barındırdığı gizil anlamları ve temel bileşenleri ortaya çıkarmak ve yorumlamak için bu çalışmada içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Nitekim içerik analizi tekniği, "metin/söylem içeriğinde yer alan temel bileşenleri saptama, sınıflandırma ve yorumlama amacı ile kullanılan sistemli, metodolojik ve nesnel bir yöntem olarak tanımlanmakta; bir metnin ya da görselin içerisinde sistemli bir biçimde belirlenen kategorilerin/kodların mevcudiyetini analiz etmek için gerçekleştirilmektedir" (Robert ve Bouillaguet, 1997 akt., Alanka, 2024, s. 69). Derlemede bulunan ve Zamyatin'in bizzat yazmış olduğu 1922, 1924 ve 1929 tarihli üç otobiyografisi ile 1929 tarihli "Yazarlar Birliğinden İstifa Mektubu" ve 1931 tarihli Stalin'e yazdığı mektubu Zamyatin'in biyografisini oluşturmak ve yaşadıklarının düşüncelerini ve dolayısıyla da kalemini nasıl etkilediğini anlamak amacıyla analiz edilecektir. Ayrıca Zamyatin'in diğer yazılarını ve özellikle kolaylıkla erişilmeyen bazı makalelerini içermesi sebebiyle örneklem olarak seçilen metin içerik analiz tekniği ile analiz edilecek ve Zamyatin'in yaşadıklarıyla olan bağlantısı anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Çalışmayı desteklemek amacıyla Zamyatin'in yaşam öyküsüne ve yaşadığı döneme dair başka kaynaklara da başvurulmuştur. Öncelik olarak Zamyatin'in bizzat yazdığı yazılardan alıntılara yer verilmiş ve yazarın ifadelerine atıfta bulunularak anlatı derinleştirilmeye çalışılmıştır.

3. Daimî Muhalif, Mühendis ve Yazar: Yevgeni İvanoviç Zamyatin

20. yüzyılın en çalkantılı dönemlerinden birine tanıklık eden Yevgeni İvanoviç Zamyatin, sadece bir mühendis ya da yazar değil aynı zamanda muhalif doğasıyla öne çıkan bir entelektüeldi. Yazarlık serüveni, daha eğitim yıllarında otoriteyle karşı karşıya gelmesine ve kelimelerin tehlikeli ve güçlü olabileceğini öğrenmesine vesile olmuştur. Ancak otobiyografisinde aktardığı üzere Zamyatin nasihatlere uymayacak ve kendi bildiği yoldan yürümeye devam edecekti:

Son günü hatırlıyorum, müfettişin ofisini. Alnında gözlükler, pantolonunu yukarı çekti (pantolonu sürekli aşağı kayıyordu) ve bana bir broşür uzattı. Yazarın yazısını okudum: "Hakkında iyi bir şey hatırlayamadığım mezun olduğum okuluma. P. E. Shchegolev." Müfettiş burnunun ucuyla anlamlı bir şekilde şöyle dedi: "Güzel, değil mi? O da altın madalya ile bitirdi"

ve ne yazdı? Tabii ki hapse girdi. Benim size tavsiyem: Yazmayın. Bu yolu takip etmeyin.” Nasihatinin hiçbir etkisi olmadı. (Zamyatin, 1929a, s. 9)

Yevgeni İvanoviç Zamyatin, 1884 yılından 1937 yılına değin geçirdiği yaşamı boyunca Çarlık Rusya’sının yıkılışına, Birinci Dünya Savaşı’na, Ekim Devrimi’ne ve sonrasında yaşanan iç karışıklık dönemine yakinen tanıklık eden geçiş dönemi yazarlarından (Karaca, 2010, s. 66). Böylesine radikal dönüşümleri deneyimleyen Zamyatin’in biyografisini yazmak pek tabii kolay değildir. Ancak genel hâliyle ve yazarın kendisinden yardım olarak kısaca değinirsek; Zamyatin, 1 Şubat 1884’te Rusya’nın Lebedyan şehrinde dünyaya geldi. Bir Rus Ortodoks rahibi olan babanın ve müzik ile ilgili bir annenin çocuğuydu. “Annesi Mariya Aleksandrovna Platonova eğitilmiş biriydi, klasik edebiyatı seviyordu, piyona çalışıyordu. Bütün bunları çocuklarına öğretti. Zamyatin’in babası İvan Dimitriyeviç bir rahipti” (Gürses, 2020a, s. 227). Genç yaşlardan itibaren matematiğe olan ilgisiyle dikkat çeken Zamyatin, Moskova’daki mühendislik eğitimine adım attı. Edebiyata olan tutkusu da erken yaşlarda kendini göstermeye başlamıştı. Otobiyografisinde şöyle aktarmıştır:

Haritanın tam ortasında bir yuvarlak: Ledbedyan tıpkı Tolstoy ve Turgenyev’in hakkında yazdıkları gibi. 1884 yılında Lebedyan’da doğdum. Piyanonun altında büyüdüm; annem iyi bir müzisyendi. Dört yaşındayken artık okuyabiliyordum. Çocukluğum neredeyse arkadaşsız geçti. Arkadaşlarım kitaplardı. Dostoyevski’nin *Netoçka Nezvonava*’sını ve Turgenyev’in “İlk Aşk”ı karşısında nasıl titrediğimi hâlâ hatırlıyorum. Onlar benim büyüklerim ve belki de korku duyduklarımı; Gogol arkadaşımı. (Zamyatin, 1924, s. 5)

Tambov’daki lise eğitimini bitirdikten sonra Zamyatin St. Petersburg Politeknik Enstitüsü’ne giriş yapmak için başvurdu. Üniversitede gemi inşaatı üzerine yoğunlaşarak kapsamlı bir öğrenim gördü ve mezuniyetini müteakip gemi mühendisliği alanında parlak bir kariyere adım attı. Mezun olmadan önce hareketli bir öğrencilik hayatı oldu, 1905 yılında gerçekleşen Potemkin İsyanı sırasında Odessa’da bulundu ve toplumdaki memnuniyetsizliğe ve otokrasiye olan öfkeye paralel şekilde gittikçe politikleşen öğrenci topluluklarıyla haşır neşir oldu. Bu dönemde “büyüyen muhalefet dalgasına karşı, hükümet giderek sertleşen polisye tedbirler dışında bir çözüm bulamıyordu” (İşçi ve Önel, 2019, s. 110). Protestolar, grevler, terör eylemleri ile Çarlık hükümetinin baskıcı tutumu ve sert polis müdahalelerinin yaşandığı bu çalkantılı dönemde öğrencilik hayatını tamamlayan Zamyatin, mezuniyetinden sonra Rus İmparatorluk Donanması’nda mühendislik yapmaya başladı. Artık hayatına yön veriyordu:

1902’de Veronej’de liseyi madalyayla bitirdim, madalya kısa bir süre sonra Petersburg’da bir rehincide yerini aldı. Liseden sonraysa Petersburg Politeknik Enstitüsü (gemi inşa fakültesi). Kışları Petersburg’da, yazlarıysa fabrikalarda ve gemilerde deneyim kazanarak geçirdim. Bu yıllardaki en iyi seyahatlerim: Odessa-İskenderiye (Konstantinapolis, Smirni, Selanik, Beyrut, Yafa, Kudüs, Port Said). Potemkin Ayaklanmasında Odessa’da bulundum, Sveaborg’taki ayaklanmada ise Helsingfors’taydım. Şimdi bunların hepsi bir fırtınaymış gibi geliyor; Nevski’deki gösteri, Kazaklar, öğrenci ve iş çevreleri, aşk, üniversitelerdeki ve enstitülerdeki büyük mitingler. O zamanlar Bolşeviktim (artık Bolşevik değilim), Vıbortskoy taraflarında çalışıyordum: odam aynı zamanda bir matbaaydı. Öğrenci Konseyi Temsilcileri Sınıfı’nda Kadetlerle savaştım. Elbette bunun neticesi Şpalernaya’daki yalnızlığım oldu. (Zamyatin, 1924, s. 5)

Eğitim süresince kazandığı teknik bilgi ve deneyimler, sonraları edebî çalışmalarında belirgin bir etkiye sahip oldu ve yazdığı metinlerin derinliğini biçimlendirdi. 1902’den 1908’e kadar Saint Petersburg’da Rus İmparatorluk Donanması için mühendislik eğitimi aldığı süre zarfında Zamyatin oldukça hareketli bir hayatın ortasındaydı. “Rusya’nın çalkantılı bir dönemindeki üniversite yıllarında, halkın hep birlikte Marseillaise marşını söylediği miting ve gösterilere katıldı, ‘Rusya’ adlı bir gemiyle Odessa’dan İskenderiye’ye yurtdışı seyahati yaptı ve Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi’ne (RSDLP) katıldı” (Gürses, 2020a, s. 227). Bu esnada başkent, 3 Ocak 1904’te başlayan ve salgın gibi yayılan greve sahne oldu ve 9 Ocak 1904’te “Kanlı Pazar” olayı ile kan gölüne döndü. Ne var ki, Çar II. Nikolay tarafından ilan edilen 18 Şubat Kararnamesi çözüm olmamış aksine halk isyanı ateşini daha da körüklemişti (İşçi ve Önel, 2019). Nitekim “korkulan oldu ve 14 Haziran’da Potemkin zırhlısında vuku bulan bir hadise Odesa limanını kan gölüne çevirdi.” (İşçi ve Önel, 2019, s. 162). Zamyatin ise Odesa limanındaydı. Ardından ilan edilen Ekim Manifestosu ile Rusya’da, ilk defa anayasal döneme geçilmiş oldu ve Zamyatin 22 yaşındayken ülkesinde gerçekleşen ilk seçimleri de görmüş oldu. Öte yandan yeni yasalarla birlikte “yazılı malzemeler yoluyla halkı isyana, ihanete, var olan hükümete karşı kıskırtmanın veya işçi ile işveren arasında çatışma çıkartmanın cezası sürgün ve hapisti” (Ascher, 2004, s. 115-116 akt., İşçi ve Önel, 2019, s. 199). “Vyborg bölgesinin ‘devrimci karargahında’, tam da planların ve çeşitli türden tabancaların masanın üzerine

serildiği anda” (Zamyatin, 1929a, s. 11) polis baskısıyla yakalanan Zamyatin tutuklandı ancak bu durum Zamyatin’in isyan ateşini söndürmemişti:

Tutuklandıktan ve dövüldükten sonra gruplara ayrıldığımızda, kendimi dört kişiyle birlikte pencerenin yanında buldum. Dışarıdaki sokak lambasının altında tanıdık yüzler gördüm. Uygun bir an yakalayarak, odamdaki ve dört yoldaşımın odalarındaki uygunsuz her şeyin kaldırılması için vasistastan bir not attım. Bu iş tamamlanmıştı. Ama ben bunu çok sonraya kadar öğrenemedim. Bu arada, Şpalernaya’daki tek kişilik hücrede birkaç ay boyunca, sol taraftaki pencere pervazında duran Philippov çantasıyla ilgili rüya üstüne rüya gördüm. Tek kişilik hücrede âşık oldum, stenografi ve İngilizce çalıştım ve şiirler yazdım (bu kaçınılmazdı). 1906 baharında serbest bırakıldım ve doğduğum bölgeye sürgün edildim. Lebedyan’ın sessizliğine, kilise çanlarına, küçük ön bahçelerine uzun süre dayanamadım. O yaz yasadışı yollardan Petersburg’a, oradan da Helsingfors’a geri döndüm. (...) Ve kılık değiştirmiş, sinekkaydı tıraş olmuş, burnumda bir pince-nez ile Petersburg’a döndüm. Ülkede bir parlamento. Devlet yüksek eğitim kurumları içinde, kendi parlamentoları, Sınıf Temsilcileri Konseyleri olan küçük eyaletler. Çeşitli partilerin mücadelesi, seçim çalışmaları, afişler, broşürler, konuşmalar, oy sandıkları. Ben de Sınıf Temsilcileri Konseyi’nin bir üyesi ve bir dönem de başkanıydım. Ardından polis karakoluna gitmesi için bir celp geldi. Karakolda, Petersburg’dan sınır dışı edilmek üzere “üniversite öğrencisi Yevgeni Zamyatin” in aranmasıyla ilgili yeşil bir kâğıt vardı. Dürüstçe hiçbir zaman bir üniversiteye gitmediğimi ve belgede bir hata olduğunu beyan ettim. Polis memurunun soru işareti gibi çengelli burnunu hatırlıyorum. “Hm- soruşturma yapmamız gerekecek.” Başka bir bölgeye taşındım. Altı ay sonra ikinci bir celp geldi: “Üniversite öğrencisi,” soru işareti, soruşturma. Ve böylece beş yıl boyunca, 1911’e kadar, yeşil sayfadaki hata nihayet düzeltildi ve usulüne uygun olarak Petersburg’dan kovuldum. (Zamyatin, 1929a, s. 11-12)

Gittikçe artan muhalefet ile azınlığa düştükçe sertleşen monarşi arasındaki gerilimler, suikastler ve kanlı olaylarla geçen çalkantılı dönemin ardından Rusya, 1914’te başlayan Birinci Dünya Savaşı’na girdiğinde Zamyatin artık 30 yaşındaydı. “304 yıl hüküm süren Romanov Hanedanlığı Şubat 1917’de çöktüğünde” (İşçi ve Önel, 2019, s. 270) Zamyatin 33 yaşında ülkesinin yeni bir siyasal rejime geçtiğini gazetelerden öğrendi. Aynı yılın sonbaharında, Birinci Dünya Savaşı devam ederken, oldukça zor şartlar altında ülkesine döndü. Ne var ki Zamyatin doğuştan bir muhalifti, gördüğü haksızlıklarla ve yanlışlara sessiz kalamadı, kendi doğrularını savundu. Artık devrim sevincini yitirmiş, yeni rejimin de muhalifi olmuştu. Yeni rejimin baskıcı tutumunu ve artan totalitarizmini hem hicvetmek hem de eleştirmek için edebiyatı kullanması Zamyatin için tutuklamaları, yargılamaları ve sürgünleri beraberinde getirecek ve hikâyelerinde yansıtacağı hayatının bir sonraki evresini oluşturacaktı.

(...) 1908 yılında Politeknik’ten mezun oldum ve gemi mimarisi bölümünde öğretim üyeliğine başladım. Aynı yıl içinde ilk öykümü yazdım ve Obrazovaniye’de yayımladım. Sonraki üç yıl tümüyle uzmanlık alanım mühendislikle ve teknik dergilerde yazmakla geçti. 1911 yılında ciddi şekilde yazmaya başladım. (Zavetü [Behests] tarafından yayımlanan Bir Taşra Masalı). Rus buzkıranlarını inşa etmek için 1916’nın başında İngiltere’ye gittim ve en büyük buzkıranlarımızdan biri olan Lenin (eski adıyla Aleksandır Nevski) benim eserim oldu. İngiliz gazeteleri büyük manşetlerle “Abdication of Tzar!” ve “Revolution in Russia” diye patırtı koparıken 1917 yılının Eylül ayında Rusya’ya döndüm. Burada teknik çalışmaları bıraktım, şimdiyse elimde sadece Politeknik Enstitüsündeki öğretmenliğim ve edebiyat var. Şimdiye kadar sadece iki kez tecritte tutuldum, 1905-6 ve 1922’de, her iki kez de Şpalernaya’da ve garip bir tesadüfle aynı nezarethanede. Beni üç kez sürgün ettiler: 1906’da, 1911’de ve 1922’de. Bir kez yargıladılar: Hikayem Dünyanın Sonunda nedeniyle, St. Petersburg bölge mahkemesinde. (Zamyatin, 1924, s. 6)

4. Gözlem ve Hiciv Üstadı: Övgü ve Baskı Dolu Bir Hayat

Yevgeni İvanoviç Zamyatin, meslek hayatında büyük çeşitliliğe imza atmıştı. Yaşadığı her deneyimi ustalıklı eserlerinde işleyen Zamyatin sürgünü bittiğinde küçük bir Rus kasabasındaki yaşamı hicveden A Provincial Tale (Bir Taşra Masalı) yazdı ve ona bir ölçüde ün kazandırdı (Richards, 1971, s. xii). Ertesi yıl yayımlanan Na Kulichkakh (Dünyanın Sonunda) adlı öyküsünde Rus İmparatorluk Ordusu’na hakaret ettiği gerekçesiyle yargılandı ve beraat etti. (Zamyatin, 1929a, s. 13). Politeknik Enstitüsü’nde öğretmen olarak ders vermeye devam ederken çeşitli yayınevlerinde editörlük yaptı. Mühendis olarak mezun olduktan sonra Zamyatin hem yurt içinde hem de yurt dışında profesyonel olarak çalıştı (Zamyatin, 1924, s. 5). Buradaki gözlemlerini de öykülerine yansıtmaktan geri durmadı. Pek çok ülke görmüş, pek çok zorluklarla karşılaşmış ancak üretmekten geri durmamıştı;

1913'te (Romanov Hanedanlığı'nın üçüncü yüzüncü yılı) Petersburg'da ikamet etme hakkı kazandım. Bu sefer doktorlar beni gönderdi. Nikolayev'e gittim, orada birkaç tarama yaptım ve Dünyanın Sonunda öyküsü de dahil olmak üzere birkaç öykü yazdım. Öykü Zavety'de yayınlandığında sansür tarafından toplatıldı ve hem editörler hem de yazar mahkemede yargılandı. Duruşma Şubat devriminden kısa bir süre önce gerçekleşti; beraat ettik. 1915-16 kışı yine rüzgârlı ve fırtınalı geçti. Ocak ayında bir düelloya davet edilmem ve Mart ayında İngiltere'ye gitmemle sona erdi. Daha önce Batı'ya yaptığım tek ziyaret Almanya'ya olmuştu. Berlin beni Petersburg'un yüzde 80 oranında yoğunlaştırılmış bir versiyonu olarak etkilemişti. İngiltere'de durum oldukça farklıydı: her şey birkaç yıl önce İskenderiye ve Kudüs'ün olduğu kadar yeni ve tuhaftı. İngiltere'de ilk başta her şey demir, makineler ve planlardı. Glasgow, Newcastle, Sunderland, South Shields'de buz kırıcılar inşa ettim (bunların arasında en büyük buz kırıcılarımızdan biri olan Lenin de vardı). Almanlar zeplinlerden ve uçaklardan üzerimize bomba yağdırıyordu. Adalılar'ı yazıyordum. (...) 1917-18'in neşeli, ürktütücü kışı, her şeyin bağlarından kopup bir yerlerde bilinmeyene doğru süzülmesi zaman. Gemi benzeri evler, silah sesleri, aramalar, gece nöbetleri, kiracı kulüpleri. Daha sonra tramvaysız sokaklar, çuvalı insanların uzun kuyrukları, her gün kilometrelerce yürüyüş, göbekli "burjuva" sobaları, ringa balığı, kahve değirmeninde öğütülmüş yulaf. Ve yulafı birlikte dünyayı sarsacak planlar: tüm dönemlerin ve tüm ülkelerin tüm klasiklerinin yayınlanması, her alandaki tüm sanatçıların birleşik bir organizasyonu, tüm dünya tarihinin bir dizi oyun halinde sahnelenmesi. Bu planların zamanı değildi; pratik teknoloji kurdu ve sararmış bir yaprak gibi benden uzaklaştı (ondan geriye kalan tek şey Politeknik Enstitüsü'ndeki öğretmenliğimdi). Aynı zamanda, Herten Pedagoji Enstitüsü'nde (1920-21) en yeni Rus edebiyatı üzerine bir ders ve Sanat Evi'nin atölyesinde edebi düzyazı tekniği üzerine bir ders verdim. Dünya Edebiyatı Yayınevi'nin yayın kurulu, Yazarlar Evi Komitesi, Sanat Evi Konseyi, Tarihi Oyunlar Bölümü üyesiydim; çeşitli yayınevlerinde (Grzhebin's, Alkonost, Petropolis, Mysl) faaldim; Dom iskusstv [Sanat Evi], Sovremenny zapad [Çağdaş Batı], Russky sovremennik [Çağdaş Rus] dergilerinin editörlüğüne yardım ettim. (Zamyatin, 1929a, s. 13-14)

Mühendislik formasyonunun ardından edebiyata yönelen Zamyatin, öyküler, oyunlar ve eleştiriler yazdı; edebiyat ve yazma sanatı üzerine konferanslar verdi; çoğuna Maksim Gorki'nin ön ayak olduğu ve başkanlığını yaptığı çeşitli yazı projelerine ve komitelere katıldı (Richards, 1971, s. 251). Bu yıllarda birkaç kısa öykü ve denemeyle dikkat çekmeye devam etti. Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya için buz kırıcı gemiler inşa etme ve denetleme görevleri nedeniyle İngiltere'de iki yıl geçirdiği zamandan esinlenerek 1918'de Ostrovitiane'yi (Adalılar) yazdı. Bu süreci daha sonra şöyle aktaracaktı:

(...) Ancak savaş sırasında İngiltere'de geçirdiğim iki yıldan sonra tamamen farklı biri olmuşum. İngiltere'de gemiler inşa ettim, yıkık kalelere baktım, Alman zeplinlerinin attığı bombaların gümbürtüsünü dinledim ve Adalılar'ı yazdım. Şubat Devrimi'ni görmediğim ve sadece Ekim Devrimi'ni bildiğim için pişmanım (Petersburg'a, Alman denizaltılarının yanından, ışıkları sönmük bir gemide, sürekli cankurtaran kemeri takarak, tam da Ekim'de döndüm. Bu, hiç âşık olmamış ve bir sabah uyandığında on yıldır evli olmakla aynı şeydir. (Zamyatin, 1922a, s. 4)

Yazarlık kariyerinin ilk dönemlerinde yazmış olduğu eserlerde Zamyatin'in; toplumsal meseleler, şahsi tecrübeler ve insan psikolojisine dair derin bir kavrayış sergilediği görülmektedir. İlk çalışmaları, onun yazınsal beceri, üslup ve yaratıcılığını ifade etmesi açısından önem arz etmektedir nitekim kendine özgü düş dünyasından ilham alarak, okurlarını âdeta farklı evrenlere sürüklemektedir. Bilhassa gözlemlerini aktarmadaki yeteneği ve benimsediği yazım tarzı nedeniyle kendine özgü bir renk yaratan Zamyatin'in motifleri, en genel ifade ile özgürlük üzerine iken daha spesifik olarak ise genel kabulleri sorgulayan uyumsuz - "sapkın"- bir karakter, toplumsal yozlaşma ve bireyin toplumdaki yeri üzerinedir. Davıdova (1991)'nın ifadesiyle, "Yazar ikinci tip kahramanlara sempati duyuyor, zira nontrival (sıradan, basit ve kolay olmayan) düşünce hazzı, duyguların özgürce oluşumu, toplum kurallarından ve moral normlardan nefret etme, öngörülemez davranışlar onlara özgüdür. (...) Sapkınlar ve isyankârlar (yalnızca kişisel yaşam prensiplerini dile getirmiş olsalar bile) her zaman Zamyatin'in saygısını almışlardır." (s. 17-18). Ardından sanatın ve bireyin ifade özgürlüğüne odaklanan çalışmalara imza attı; 1920'de ünü Zamyatin'in kendisini de aşacak olan "Biz'i tamamladı. Böylelikle distopya türünün öncüsü olan Zamyatin, modern distopik eserlerin ve gelecekle ilgili kabusvari kehanetlerin ilk havarilerinden biri oldu. "Biz" adlı romanında, totaliter bir toplum içinde insan olmak, düşünceler ile duyguların çatışması ve insan doğasının kaçınılmazlığı temalarını diyalektik görüşleriyle bezemiş ve siyasi hicivleriyle süslemiştir. Bu açıdan bakıldığında "Biz'in ancak 68 yıl sonra Rusya'da yayınlandığı söylemek şaşırtıcı olmayacaktır. Aslında bu, kimse için şaşırtıcı değildi, Zamyatin için de öyle. "Bu yıllarda gerçekten çok az yazdım. Uzun çalışmalarım arasında, 1925'te İngilizce yayınlanan

Biz romanını yazdım ve sonraları başka dillere çevrildi; roman hâlâ daha Rusça basılmış değil.” (Zamyatin, 1929a, s. 14). Buna rağmen “Biz”, yurtdışında yayımlandı ve yazara karşı başlatılan baskı kampanyasına ivme kazandı. Ve artık dayanılmaz hâle gelen sistematik baskı, Zamyatin’i göç etmeye zorlayacak ve ölümüne değin Paris’te yaşamasına vesile olacaktı. Yine de yazmaktan vazgeçmeyecekti, sürgün isteği için Stalin’e yazdığı mektupta şöyle diyordu:

(...) Yurtdışında yaşamın benim için son derece zor olacağını biliyorum, çünkü orada gerici kampın bir parçası olamam; geçmişim bunu yeterince kanıtıyor (Çarlık günlerinde Rus Sosyal Demokrat [Bolşevik] partisine üyelik, hapis, iki sürgün, savaş zamanında anti militarist bir roman yüzünden yargılanma). Biliyorum ki, burada emirlere göre değil vicdanıma göre yazma alışkanlığım nedeniyle sağcı ilan edilmiş olsam da er ya da geç muhtemelen yurtdışında da aynı nedenle Bolşevik ilan edileceğim. Ama oradaki en zor koşullar altında bile sessizliğe mahkûm olmayacağım; gerekirse Rusça dışında bir dilde bile yazabilecek ve yayımlayabileceğim. Eğer koşullar Rus bir yazar olmamı imkânsız kılsa (umarım geçici olarak), belki de Polonyalı Joseph Conrad gibi bir süreliğine İngiliz bir yazar olabilirim, özellikle de İngiltere hakkında zaten Rusça yazdığım için (hiciv öyküsü The Islanders ve diğerleri) ve İngilizce yazmak benim için Rusça yazmaktan çok daha zor olmadığı için. İlya Ehrenburg, bir Sovyet yazarı olarak kalmakla birlikte, uzun zamandır özellikle Avrupa edebiyatçıları için çalışıyor ve yabancı dillere çeviri yapıyor. O halde Ehrenburg’un yapmasına izin verilen şeyi benim yapmama neden izin verilmesin? (Zamyatin, 1931, s. 308-309)

Nitekim eserleri, genç yeteneklere ve kitap tutkunlarına ilham kaynağı olmaya devam etti. Yenilikçi üslubu ve ironi dolu anlatımıyla Zamyatin, edebiyat dünyasında unutulmaz bir iz bıraktı. Yaşamı boyunca sayısız övgü ve dayanılmaz baskıyla taçlandırılan Zamyatin, gözlemlerini kalemine aktarmaktaki başarısı ve eleştirel perspektifiyle Rus edebiyatının unutulmaz isimlerinden biri olarak anılmaya devam etmektedir.

5. Distopyanın Atası: “Biz”, Sansür ve Sürgün

Zamyatin’in “Biz” adlı eseri, insan doğasının baskıcı sistemlere karşı direnişini distopik bir dünya tasviriyle yansıtmaktadır. Baskıcı rejimlerin insan ruhundaki baskısını ve bunun sonucunda bir tepkinin ortaya çıkmasını işleyen eser, distopya türünün ilk örneği olarak da büyük önem taşımaktadır. “Biz”, sadece edebi bir yapıt olmanın ötesinde, insanlık tarihi boyunca var olan ve olmaya da devam edecek olan devrim ve isyan temalarını güçlü biçimde ortaya koymaktadır.

İnsanların kanı kızıl ve ateşli oldukça, insanlık genç oldukça hep isyanlar, hep devrimler olacak. Olmak zorundalar zaten - tıpkı fırtınalar gibi: güneş ışı ışı, hava kristal gibi, çiçekler kokulu olsun diye. Laodikya zamanlarını, her şeyin dizginlendiği, tamamlandığı, hesaplandığı, ölçüldüğü zamanı, bir daha hiçbir isyanın olmayacağı, hiçbir çılgının duyulmayacağı zamanı sadece dişleri dökülmüş olanlar hayal eder. Entropinin bu çağından daha korkunç bir şey bilmiyorum - ve işte bu sayfalara düşen gölge o çağın gölgesidir. (Zamyatin, 1922b, s. 238)

Zamyatin, “Biz” romanıyla distopya edebiyatının karakteristik karanlık atmosferini ustalıkla tasvir etmiş ve okuyucularını bu soğuk karanlık üzerine düşünmeye teşvik etmiştir. Güçlü hikâye anlatımıyla, sınırları belirlenmiş bir dünya çizerek totaliter toplumlarda bireyin konumunu ve modern devletin gözetim, denetim ve kontrol mekanizmalarını ele almıştır. “Biz” eseri ile, baskıcı devlet yapıları tarafından bireysel özgürlüklere getirilen kısıtlamaların irdelenmesine ve totaliter rejimlerin egemen olduğu bir geleceği tasvir ederek özgürlüklerin sınırlandırılmasının yıkıcı sonuçlarının üzerinde durulmasına öncülük etmiştir. Bireyin, özne olmanın, orijinalliğin ve biricikliğin topyekûn yok edilme çabasının insan doğasına karşı bir çaba olduğunu incelikle işlemiştir. Zamyatin romanın sonunu okuyucuya teslim etmiştir, ardından neler geleceğine dair açık bir kapı bırakmıştır. Son bir devrimin gerçekleştiği düşüncesi ile her daim devrimlerin olacağı düşüncesi okuyucularına armağan ettiği kızıl gölgedir.

Zamyatin, romanın başlarında toplumun tek bir devlet tarafından kontrol edilmesini çok açık bir şekilde okuyucuya anlatır. Başlangıç kayıtları, hükümetin her şeyi denetlediği ve her vatandaşın özel olarak Devlet için görevler yerine getirmek üzere düzenlendiği bir dünya tasvir etmektedir. “Biz” bireyin özgürlüğüne kısıtlamalar getiren totaliter yönetimlerin insanlar üzerindeki egemenliği ve insan doğasına müdahalesini ele almaktadır. Zamyatin, kolektif bilincin manipüle edilme yolları ve totaliter bir düzene geçiş metotları üzerinde derinlemesine bir eleştiri fırsatı sunmuştur. Nitekim “Biz”, çoğunlukla totaliter rejimlerin eleştirisi olarak değerlendirilmiştir. İz bırakan başyapıtıyla Zamyatin, düşünce özgürlüğünün kritik önemine işaret etmiş ve toplumun otoriter yapıları sorgulamasını hatırlatarak olası distopik bir geleceğe dair bir uyarıda bulunmuştur.

Karakterlerin eylemleri ve tecrübeleri, insanlığın karanlık yüzünü sergilerken, umut ve direnişin kudretini de vurgulamıştır. “Biz” 26. Yüzyıldaki yaşamı tasvir eden bir distopya eseri olmasının yanında; totalitarizm hususunda oldukça akıcı bir anlatıya sahiptir ve çoğunlukla keskin bir hiciv içermektedir. Böylelikle totaliter sistemlerin çıktılarının tehlikelerine işaret ederek, distopyayı edebî bir eleştiri alanına dönüştürmüştür. Nitekim romanda anlatıcı D-503, aktardığı rutinleşmiş hayatı ve mekanikleşmiş davranış örüntülerini biçimlendiren ve mutlak kontrol ve denetim gücüne sahip olan sistemi tamamen benimsemiş ve hatta destekliyor olsa da aslında uttuğu kayıtların ilk başlarında dahi durumun tam olarak böyle olmadığı görülmektedir. İnsan doğasının rasyonelleştirilemeyen yanı, anlatıcı D-503’ün geçirdiği dönüşüm ile gösterilirken söz konusu baskıcı sistemin insan doğasını sayılara indirgemekteki başarısızlığı ise direniş örgütü MEFİ üzerinden işlenmektedir. Böylelikle Zamyatin, insanın var olduğu herhangi bir sistemde, insani özelliklerin yok sayılıp baskılanabileceği fakat tamamen yok edilemeyeceği mesajını vermiştir. Sistem kusursuz bir düzende işlemektedir fakat insanlar mutlu değildir, mutlu olmaya da çalışmamaktadırlar. Nitekim numaralar sisteme uyumlu oldukları oranda sistem başarılı olmuş sayılmaktadır. Öte yandan “Kontrolcüler” sayesinde numaraların gözetimi sağlanmakta, böylelikle gözetim, denetim ve kontrol mekanizması işlemektedir. Ne var ki, insana has özellikler reddedildiği müddetçe sistem kendi sonunu da hazırlamaktadır; baskılara karşı direniş başlamaktadır.

“Biz”, yayınlandığı dönemde büyük tartışmalar doğuran bir eser oldu. Totaliter toplumları resmeden distopik eser, distopya türünün önemli bir örneği sayılırken Sovyet yönetimi tarafından sansüre uğradı. Bireyin özgürlüğü ile toplumun kontrol mekanizmaları arasındaki gerilimi ele alan Zamyatin, eseri sebebiyle tenkitlere maruz bırakıldı. “Biz”, “Rusya’da yayınlanmamış olmasına rağmen Rus edebiyat dünyasında eserle ilgili olarak eleştiri yazıları çıkmaya başlar. Eleştirilerin merkezinde eserin anti Sovyet bir çalışma olması ve Sovyet sistemine karşı iftiralar içerdiği yer almaktadır.” (Kandemir, 2009, s. 138). “Biz” ideolojik olarak devrim sonrası Rusya’da kurulan totaliter sistemin eleştirisi olarak nitelendirildi, yetkililerin dikkatini çekti ve sansürle karşılaştı. Başyapıtı nedeniyle diğer eserleri de Sovyet iktidarının sansürüne uğrayan Zamyatin ise romanın yasaklanmasına neden olan eleştiriler yüzünden hedef hâline geldi. Sansür, onun yazılarını uluslararası alanda daha fazla insanın dikkatini çekmesine ve paradoksal şekilde eserinin yayılmasına katkı sağlarken aynı zamanda dönemin sanat ve düşünce dünyası açısından kısıtlı özgürlüklerini de gözler önüne sermiş oldu. Nitekim “oldukça uzun bir süre Rusya’ da yayınlanma şansı olmayan anti-ütopyik Biz romanı, 1924 yılında İngiltere’de çeviri olarak yayımlanır. (...) Roman Rusça ve kısaltılmış bir biçimde ilk olarak 1927 yılında Prag’da yayınlanır. Daha sonra Çekçe ve Fransızca basımlar birbirini izler” (Kandemir, 2009, s. 138). Eserin yazıldığı ülkedeki akıbeti sansür ve yasaklanma iken romanın yayınlanmasının ardından Zamyatin’in akıbeti ise çok daha trajik bir hâle büründü; eleştirilere, karalamalara ve bir yazar için ölüme eşdeğer olan yayın yasaklarına maruz bırakıldı. Nihayetinde gönüllü sürgün için izin isteyecek hâle geldi. Yaşadığı baskıları, Haziran 1931’de Stalin’e yazacağı mektupta aktaracaktır:

Bu kampanya, çeşitli bahanelerle, bugün hâlâ devam etmektedir ve artık sonunda ancak bir tür fetişizm diye adlandırabileceğim bir duruma gelmiştir. Hıristiyanların her türlü kötülük için uygun kişiselleştirmeyle şeytani yaratmaları gibi, eleştirmenler de beni Sovyet Edebiyatı’nın şeytanına dönüştürdüler. Şeytana tükürmek iyi bir şey olarak kabul edilir, herkes elinden gelenin en iyisiyle bana tükürdü. Bu eleştirmenler basılmış her çalışmamın içinde kaçınılmaz olarak şeytani bir niyet keşfettiler. Arayıp bulmak için bana kahince vasıflar bile yakıştıracak kadar ileri gittiler. (...) Çalışmamın içeriği ne olursa olsun, imzamın bulunması, o çalışmanın suç oluşturduğunu ilan etmek için yeterli bir neden. (Zamyatin, 1931, s. 306)

6. Kendi Trajedisinin Başrolü

Zamyatin, “Biz” eserinin haricinde, toplumsal yergileri aşan ve günlük hayatın işleyişini biçimlendiren baskıcı dinamiklere dikkat çeken başka kıymetli yapıtlara da sahiptir. Zamyatin’in eserleri, yalnız hicivle değil aynı zamanda insan varoluşunun çetrefilli yapısıyla da haşır neşir olmuştur. Okurunu düşündürmeye ve sorgulamaya iterken başka evrenlere sürüklemiş, bir maceranın ortasında farklı bir pencereden bakmaya teşvik etmiştir. Eserleri insanın karmaşık doğası, toplum yapılarının eleştirisi ve özgürlük ile mutluluk gibi evrensel temaları ele alırken mevcut dünyamızın sınırlandırmalarını sorgulamamıza olanak tanımıştır. Ne var ki, bu yeteneğini hem yaşadıklarına neden olan hem de onunla harmanlanan kıvrak zekâsı ve tavizsiz duruşu sayesinde kazanmış; bedellerini de ödemiştir. Yazdığı her yazı ister kurgu olsun ister eleştiri olsun, Zamyatin’in kendi hayatından ve yaşadığı dönemden izler taşımaktadır. Örneğin 1905 yılında Odesa limanında gerçekleşen Potemkin İsyanı sırasında bizzat Odesa’da bulunan Zamyatin, buradaki deneyimlerini ve gözlemlerini “Üç Gün” (1913) adlı öyküsüne yansıtmıştır.

Otobiyografisinde de bu yaşadıklarını aktarmıştır: “Ve Odessa’ya döndüğümde, Potemkin zırhlısındaki destansı isyan. Rossiya’nın makinistiyle birlikte -batmış, kalabalıkta çalkalanmış, sarhoş olmuştum- bütün gün ve bütün gece limanda dolaştım, silah sesleri, yangınlar, ayaklanmalar arasında” (Zamyatin, 1929a, s. 10). “Adalılar” (1917) ve “İnsan Avcısı” (1918) öykülerinde, Zamyatin’in gemi inşaatı mühendisi olarak 1916 ve 1917 yılları arasında yaşadığı Birleşik Krallık’taki sıradan, tekdüze ve mekanikleşmiş günlük hayatı, “Newcastle (İngiltere) ve Newcastle’daki teknolojiyle donatılmış, her dakikası ayarlanmış ve bir saat kadar düzgün işleyen sosyal yaşam eleştirel bir tutumla resmedilir.” (Karaca, 2010, s. 9-10). 14. yüzyılda Rusya’yı işgal eden Moğol generalinin adı olan Mamay (1921) ve Peşçera (1922; “Mağara”) öykülerinde ise iç savaş ve devrim sonrası Petrograd’da insanlığın artan vahşetinin bir tablosu niteliğindedir. Şenol’un ifadesiyle Zamyatin, “Mağara” (1922) öyküsünde “iki tarihsel dönemi manidar biçimde eş zamanlı anlatıyor. İç savaştan ve devrimden sonra açlıktan harap olmuş başkentteki yaşam, buz devrindeki ilkel hayata benzetilerek resmediliyor.” (Eylem, 2021, s. 103). Tserkov Bozhiya (1922; “Tanrı’nın Kilisesi”), kan dökmeye dayalı iktidarın erdem iddiasında bulunamayacağını doğrulayan ve devrimin kendi iç karışıklıkları dönemini çağrıştıran alegorik bir öyküdür. “İvanlar” (1922) öyküsü ise, Çar II. Nikolay’ın ve “imparatorluk hükümetinin bir süredir Uzak Doğu’da takip ettiği maceraperestlik” (İşçi ve Önel, 2019, s. 133) ve Çarlık Rusya’sının yenilgisiyle sonuçlanan 1904-1905 Rus-Japon Savaşı dönemine çağrışım yapan alegorik bir öyküdür. “Dragon” (1918) başlıklı öyküsünde de Zamyatin yaşadığı dönemi ve gözlemlerini aktarmıştır. “Öyküde gerçekten 1918 yılının son derece soğuk geçen kışı, Bolşeviklerin iktidarı henüz ellerine aldıkları dönemin kışı anlatılıyor” (Aleksyevna, 1950, s. 30) ve “çağın havasını’ günümüz öğrencilerine kadar ulaştırıyor” (Aleksyevna, 1950, s. 22). Ya boyus (1921; “Korkuyorum”) adlı denemesi, devrim sonrası Rus edebiyatının kısa ve öz bir değerlendirilmesi niteliğindedir. “En Önemli Şey Hakkındaki Öykü”, diğer öyküleri gibi, kendi çağının yaşantısı üzerine ironik yorumlarla doludur. “Dünyanın Sonunda” (1913) öyküsünde ise ana karakter Andrey İvanıç, 1911 yılında sürgünde olan Zamyatin’in bir yansıması gibidir ve ilginçtir ki Zamyatin’in geleceğini de tahmin etmiştir:

İyi hoş da, şimdi ne olacaktı yani, Andrey İvanıç, Tambov’da, ya da ne bileyim, başka bir yerde tatsız bir subay hayatına mı başlayacaktı? Hadi canım, başkası olsa yapardı da, Andrey İvanıç buna teslim olacak adam değildi. En önemlisi, her şeye sıfırdan başlamaktı. Bir tek olmuşla bitmiş çare bulunmaz, atlayıp gidecekti dünyanın öbür ucuna. Sonra gelsin bakalım hakiki bir aşk, sonra bir kitap yazar, bütün dünyayı fetheder... (Zamyatin, 2017a, s. 6)

Zamyatin aynı zamanda oyunlar yazıyordu; 1925’te “Pire” ve “Onurlu Zangoçlar Topluluğu” oyunları ile tiyatroya döndü. “Attila” trajedisini 1928 yılında bitirdi ve “Attila” oyunu ile şiirin eşliğine geldiğini hissetti, artık kısa öykü ve roman yazmaya dönüyordu (Zamyatin, 1929a, s. 14). Ancak üzerindeki baskı gün geçtikçe artıyordu. “(...) 1930’ların sonuna doğru bütün Sovyetler Birliği’nde toplum üzerinde ağır bir devlet baskısı daha başladı” (Sadık, 2023, s. 214). 1928 yılında bitirdiği “Attila” trajedisinin de sansür ve yasaklara uğraması Zamyatin için bardağı taşıran son damla oldu. Sansür uygulamaları ve karalamalar ile yaşayamaz duruma geldi. Oyunları tiyatrodan yasaklandı ve Sovyetler Birliği’nde basılmış kitaplarına el konuldu. Zamyatin bu olayları bir “yazarın ölüm fermanı” olarak nitelendirdi (Richards, 1971, s. 305) ve Joseph Stalin’e bir mektup yazarak göç etme talebinde bulundu. Bizzat Stalin’e yazdığı mektupta şöyle diyordu:

Trajedim Attila’nın ölümü benim için gerçek bir trajedi idi. Durumumu değiştirmeye yönelik herhangi bir girişimin beyhudeliğini, özellikle de romanım Biz ve hemen ardından gelen Pilnyak’ın Mahogany’si ile ilgili meşhur olay göz önüne alındığında, bana tamamen açık hale getirdi. Elbette, şeytanla savaşırken her türlü tahrifata izin verilebilir. Böylece dokuz yıl önce, 1920’de yazılmış olan roman, Mahogany ile yan yana konuldu ve benim en son, en yeni eserim olarak değerlendirildi. O dönemde düzenlenen insan avının Sovyet edebiyatında eşi benzeri görülmemişti ve yabancı basında bile dikkat çekti. Daha fazla çalışmamı sağlayacak tüm yolları kapatmak için mümkün olan her şey yapıldı. Eski arkadaşlarım, yayınevleri ve tiyatrolar için bir korku nesnesi haline geldim. Kitaplarım kütüphanelerde yasaklandı. Moskova Sanat Tiyatrosu İkinci Stüdyosu tarafından dört sezon boyunca değişmez bir başarıyla sergilenen Pire adlı oyunum repertuvardan çekildi. Federatsiya Yayınevi tarafından toplanan eserlerimin basımı durduruldu. Eserlerimi basmaya teşebbüs eden her yayınevi derhal ateş altında kaldı; bu Federatsiya, Znmlya i Fabrika ve özellikle de Leningrad Yazarlar Yayınevi’nin başına geldi. Sonuncusu beni bir yıl daha yayın kurulunda tutma riskini aldı ve Komünistler de dahil olmak üzere genç yazarların eserlerinin stilistik düzenlenmesini bana emanet ederek edebi deneyimimden yararlanma girişiminde bulundu. Geçen bahar, RAPP’nin Leningrad şubesi beni yönetim kurulundan uzaklaştırmayı ve bu çalışmaya son vermeyi başardı. Literary Gazette bu başarıyı muzaffer bir edayla duyurdu ve kesin bir dille ekledi: “Yayınevi

korunmalı, ama Zamyatin'ler için değil." Okura açılan son kapı da Zamyatin'e kapanmıştı. Yazarın ölüm cezası açıklandı ve yayınlandı. (Zamyatin, 1931, s. 307-308)

Nihayetinde sürgün iznini aldı ve Fransa'ya yerleşti. Ardından Tanrı'nın Belası (Tanrı'nın Kırbağı) romanını yazmaya başladı ancak bitiremedi, 10 Mart 1937'de Paris'te öldü. Kendi trajedisinin başrolü olarak kendi hikâyelerini yazmıştı, anlaşılana o ki pişman değildi nitekim 1929 tarihli otobiyografisini şöyle sonlandırıyor:

Sanırım 1917'de Rusya'ya dönmemiş olsaydım, bunca yıl Rusya ile yaşamamış olsaydım, yazamazdım. Çok şey gördüm: Petersburg'da, Moskova'da, Tambov Eyaleti'nin küçük kasabalarında, Vologda ve Pskov Eyaletleri'ndeki köylerde, üçüncü sınıf tren vagonlarında ve yük vagonlarında. Ve böylece çember kapanıyor. Hayatımın gelecekte hangi eğrileri izleyeceğini hâlâ bilmiyorum, göremiyorum. (Zamyatin, 1929a, s. 14)

7. Her Devrin Ötekisi

Zamyatin dünyaya gözlerini açtığı andan kapayana kadar geçen sürede pek çok görmüş ve deneyimlemiştir. Yeni çar (Çar II. Nikolay) tahta oturduğunda Zamyatin 10 yaşındaydı. Tambov eyaletinde köylü isyanları yaşanırken liseye giden 14-15 yaşlarında bir öğrenciydi, başkent St. Petersburg'da gemi mühendisliği eğitimi alırken grev ve protestoların kan dökülerek sona erdirildiğini gördüğünde 19 yaşındaydı. 1905 Devrimi hareketlerine öğrenci olarak katıldığında ise 21 yaşındaydı. Ardından 1906 ve 1911 yıllarında sürgüne gönderildi buna rağmen yazmaya devam etti ve yasal olmayan biçimde mühendislik eğitimini tamamladı. 30 yaşına geldiğinde ise Çarlık Rusya'sı Birinci Dünya Savaşı'na katıldı ve Zamyatin 1916 ve 1917 yılları arasında Rus buz kırıcı gemilerinde çalışmak için Birleşik Krallık'taydı. Birleşik Krallık'taki hayatından memnun değildi üstelik Şubat Devrimi'ni görememiş, devrimin haberini gazetelerden öğrenmişti. Devrim heyecanı ülkesine döndüğünde artık 33 yaşındaydı. Ekim Devrim'inin de sevincini yaşayamadan İç Savaş sebebiyle karmaşık bir sürece giren Rusya'da eserlerini yazmaya devam etti. Çarlık Rusya'sı döneminde iki kez sürgüne gönderilen ve bir kez de yargılanan Zamyatin hayatını riske atarak geldiği ülkesinde bu kez de yeni Sovyet rejimi tarafından tecritte tutulup yargılandı. Çocukluğunun ve öğrencilik yıllarının hatıralarında olan baskıcı, zor kullanan ve kan döken Çarlık rejimine karşı gerçekleşen isyana katılmış olan Zamyatin, coşkuyla karşıladığı devrim hükümetinin de zamanla "devlete zararlı görülen unsurlara' karşı kanlı bir kıyım" (Sadık, 2023, s. 215) gerçekleştirdiğine tanık oldu ve bu sefer de yeni rejimin baskılarına, suçlamalarına ve cezalandırmalarına maruz kaldı. Her iki dönemde de adaletsizliğe, tek tipleşmeye, özgürlüğe getirilen kısıtlamalara ve otoriter bir yönetime karşı çıkmış olan Zamyatin, her iki devrin de ötekisi oldu. İnsanın biricikliğini, bireyin özgürlüğünü, farklılığın getirdiği yenilikleri ve renklerin yarattığı harmoniyi savunan Zamyatin de kendisini, "döneminin bir numaralı zındığı" (Kandemir, 2009, s. 139) olarak kabul etmişti. Esasen aykırı olanın, farklı olanın; yaratıcılığı, yeniliği, hareketi ve canlılığı getirdiğini düşünen Zamyatin, ilk yazılarından itibaren tekdüzelğe, sıradanlığa, otomatik hale getirilmiş rutinelere ve mekanikleşmiş bir hayata karşıydı. Nihayetinde bu görüşleri sebebiyle, vatandaşı olduğu ülkesinin her iki dönemine de muhalif oldu. Muhalifliği sadece söylemlerinde kalmadı ve kalemine de yansıdı. Kabullendiği muhalif kimliğiyle Zamyatin eserlerinde, gördüğü tekdüze ve mekanik hayatları hicvetti ve bireyleri konformizme zorlayan baskı dolu atmosfer altında pasifize olmuş insanların içsel çatışmalarını aktardı. Kendisini "döneminin bir numaralı zındığı" olarak kabul eden Zamyatin, eserlerinde de katı biçimde sürdürülen normları ve genel kabulleri sorgulamaya başlayan yahut da bu kabul ve normlarla çatışmaya başlayan ve "ötekileşen" karakterlere yer verdi. Davidova (1991)'nın ifadesiyle,

Ekim Devrimi'ne kadar Bolşevik olan Zamyatin, bir İngiliz "kasabasında", Rus taşrasındayken kabul edemediği şeylerin aynısını görüyor: bunlar, geleneklerin egemenliği, ikiye bölünmüşlük ve yalancı sofuluk, tekdüzelik ve kurallı yaşamdır. Yalancı sofuluk motifi, "Adalılar" (1918) öyküsünün ana motifidir: Bu eser bir İngilizin öyküsünden doğmuştur – Bu öykü "Londra'da yaşayan ve parklardaki aşıkları avlamak gibi çok garip meslekleri olan insanlarla" ilgilidir. (...) İrlandalı avukat O'Kelly İngilizleri, "(...) midyeler gibi mümindirler ve su geçirmez çizmeler gibi ciddidirler," diye ironize ediyor, onunla birlikte yazar da. Niçin? İngiliz edebiyat bilimci D. Y. Richards bunun dinsel alanda açığa çıkmış son derece açık bir entropi olduğunu düşünüyor, çünkü yazar "din tarafından dayatılan her şeyin" düşmanı, İngilizin ya da Batılı'nın sofuluğunu özel örnek olarak almış ve bu özelliği "Adalılar" ve "İnsan Avcısı'nda yergisel bir tutumla anlatmıştır." (Richards, 1962). (...) "Adalılar" ve "İnsan Avcısı"ndan sonra ülkesine dönen Zamyatin'i batı karşıtı olarak kabul etmeye başladılar. Ancak Richards, haklı olarak, "Zamyatin batıya değil, entropiye, insan kişiliğinin spontane ve bağımsız oluşmasını engelleme çabalarına itiraz ediyor," diye işaret ediyor. (Davidova, 1991, s. 14-19)

Zamyatin totaliter sistemlere karşı açık bir duruş sergilemiş, Sovyet Devrimi sonrası inşa edilen komünist düzene yönelik eleştirileriyle kişisel hürriyetin altını çizmişti. İnsanın özgürlük içgüdüsüne, bireyselliğine ve estetiğe büyük önem atfeden Zamyatin'e göre, bireyin kendini ifade etme hakkı toplumsal baskılardan muaf olmalıydı. Eski bir Bolşevik olmasına ve "devrimi kabul etmesine" rağmen Zamyatin, bağımsız konuşma ve düşüncenin sağlıklı bir toplum için gerekli olduğuna inanıyor, Parti'nin ifade özgürlüğünü giderek daha fazla bastırmasına ve edebiyat, medya ve sanata sansür uygulamasına karşı çıkıyordu. "Yarın" (1919)'da şöyle yazıyordu: "Bugün idealini bulan kişi, Lut'un karısı gibi çoktan tuzdan bir sütuna dönüşmüştür ve ilerleyemez. Dünya sadece sapkınlar tarafından ayakta tutuluyor: sapkın İsa, sapkın Kopernik, sapkın Tolstoy. Bizim inanç sembolümüz sapkınlıktır." (s. 51). Burada atıfta bulunduğu isimler dikkat çekicidir, hepsi de kalıplaşmış toplumsal normlara ve kutsallıkla dikte edilen idealize edilmiş sosyal yapılara karşı durmuşlardır. Makbul olan Lut'un karısı gibi hareketsiz, tepkisiz ve konformist olmaktır ancak Zamyatin memleketlisi Tolstoy'un izinden gitmekte kararlıydı. Nitekim siyasi rejimin, kiliseyi amacından saptıracağı gerekçesiyle hem rejimi hem de kiliseyi eleştiren ve bu nedenle de 1901 yılında kilise tarafından aforoz edilen Lev Tolstoy da "sansürün sonuç getirmeyeceğini ve Çarlık Rusyası'nın bu şekilde devam edemeyeceğini düşünüyordu" (İşçi ve Önel, 2019, s. 90). Belki de Zamyatin'i distopya yazmaya iten sebeplerden biri de buydu nitekim "Biz" eserinde, totaliter bir rejimdeki bireyin bastırılmasına ve bütün özgürlüklerin kısıtlanmasına karşı çıkan bir üsluba sahipti. Her şeye muktedir "Velinimet" tarafından yönetilen bu dünyada dinleme cihazı olan membranlarla kişilerin konuşmaları dinleniyor, kayıtları tutuluyor ve Tek Devlet'in güvenliği için sakıncalıysa cezası veriliyordu. Zamyatin, içinde bulunduğu ağır siyasi atmosferi dikkate almayarak otorite sahiplerinin yaratıcı edebiyata imkân vermediğini ifade ettiği "Korkuyorum" (1921) adlı denemesini yayınladı. Ve kehanet gibi söz ile yazısını bitirdi: "Rus edebiyatında mümkün olan tek geleceğin, geçmişi olduğu konusunda korkuyorum" (s. 58).

8. Edebiyat Eleştirileri

Zamyatin'in edebiyata bakışı sadece estetik bir uğraş olarak sınırlı kalmamış aynı zamanda bir duruşu da yansıtmıştır. Ona göre edebiyat özgür olmalı, belli kalıpların içine hapsolmemeli ve yazarların özgürlüğüne müdahale edilmemelidir. Dönemin edebi ortamına ve yazarlarına yönelttiği eleştiriler de bu özgürlükçü yaklaşımının bir yansımasıdır. Nitekim Zamyatin'e göre, "Sanatta yok etmenin en kesin yolu, verili bir biçimi ve bir felsefeyi kanonlaştırmaktır" (Zamyatin, 1923b, s. 104).

Zamyatin, "Korkuyorum" (1921) yazısında, yeni Sovyet Hükümeti'ni kayıtsız şartsız öven şairleri eleştiriyordu:

(...) Bu aşağılayıcı kararlar Fransız Devrimi, maskeli saray şairlerini giyotinle idam etti. Ama biz bu "kırmızı şapkayı ne zaman giyeceğini, ne zaman atacağını, ne zaman çara selam, ne zaman orak çekiç söyleyeceğini bilen kurnaz yazarların" yazdıklarını devrime layık bir edebiyat olarak halka sunuyoruz ve edebi centaurlar, muhteşem ödül için- kaside karalama tekeli, aydınlara çamur atmanın şövalyece peşinde koşma tekeli- birbirlerini tekmeleyerek ve ezerek yarışıyorlar. Korkarım Payan haklıydı. Bu sadece sanatı yozlaştırır ve alçaltır. Ve korkarım ki, böyle devam ederse, Rus edebiyatının son döneminin tamamı tarihte kurnaz okullar çağı olarak anılacak, çünkü kurnaz olmayanlar son iki yıldır sessizler. Peki susmayanlar edebiyata ne kattı? (s. 53-55)

Ne var ki, Zamyatin'in, değişen siyasi rüzgârları takip eden kurnaz yazarlar tarafından ortaya çıkarılan konformizmin büyümesine saldırdığı "Korkuyorum" (1921) makalesi, Sovyet eleştirmenlerine Zamyatin'in sapkın "burjuva bireyciliğinin" örnekleri olarak göstermekten zevk alacakları birkaç alıntı sağlamış oldu. (Richards, 1971, s. xvi) Özellikle de "Gerçek edebiyat sadece deliler, münzeviler, kafirler, hayalperestler, asiler ve şüpheliler tarafından yaratılabilir, çalışkan ve güvenilir görevliler tarafından değil" (s. 57) ve makalenin kapanış cümlesi, "Korkarım ki Rus edebiyatı için mümkün olan tek gelecek onun geçmiştir" (s. 58) sözleri kendisinin "sapkın" olarak nitelendirilmesine yol açtı. Ne var ki kendisini, kendi deyimiyle "döneminin bir numaralı zındığı" (Kandemir, 2009, s. 139) olarak tanımlayan Zamyatin geri adım atmadı, Komünist ideolojinin hicivli eleştirisini oluşturan masal formunda bir dizi kısa öykü yazdı. Parti'nin sapkınlık olarak gördüğü bu tutumlar, yazılar ve eylemler 1920'lerde Zamyatin'in konumunu giderek zorlaştırdı. Öyle ki, Sovyet Yazarlar Birliği Sendikası'nın Leningrad şubesi, "Zamyatin'in Biz romanın yurtdışında yayınlanmasının sonuçları hakkında derhal bir soruşturma başlatması"ni dahi tavsiye etmişti (Zamyatin, 1929b, s. 303). Ginsburg'a göre Pilnyak ve Zamyatin, Rus Proleter Yazarlar Birliği (RAPP)'in ilk kurbanları arasındaydı. Pilnyak "günahlarından" vazgeçti lakin Zamyatin boyun eğmeyi reddetti (Richards, 1971, s. 303). Zamyatin teslim olmak yerine, 24 Eylül 1929'da Rus Proleter Yazarlar Birliği (RAPP) üyeliğinden istifa ettiğini bildiren bir mektup yazdı:

(...) Moskova'daki genel kurul, açıklamalarımı beklemeden, hatta onları duyma arzusunu bile ifade etmeden, "eylemimi" kınayan bir kararı kabul etti. Moskova şubesinin üyeleri de bu vesileyle, dokuz yıl önce yazılan ve çoğunluğu tarafından bilinmeyen romanın içeriğine karşı protestolarını dile getirdiler. Zamanımızda dokuz yıl, özünde dokuz asırdır. Burada dokuz asırlık bir romanı savunmak gibi bir niyetim yok. Ben sadece, sendikanın Moskova'daki üyeleri altı yıl önce sendikanın edebiyat gecelerinden birinde okunan Biz romanını protesto etmiş olsalardı, bunun çok daha zamanlı olacağını düşünüyorum. Sendikanın Leningrad şubesinin genel toplantısı 22 Eylül'de yapıldı ve sonuçlarını sadece bir gazete haberinden (23 Eylül tarihli Vechern-krasnaya'da) biliyorum. Bu rapordan, Leningrad'da açıklamalarımın zaten okunmuş olduğu ve toplantıdaki görüşlerin bölünmüş olduğu görülebilir. Yazarların bir kısmı açıklamalarımı okuduktan sonra olayın kapandığını düşündü. Bununla birlikte, çoğunluk benim "eylemimi" kınamayı daha ihtiyatlı buldu. Tüm Rusya Yazarlar Birliği'nin eylemi budur. Ve bu eylemden kendi sonucumu çıkarıyorum: Dolaylı da olsa bir üyesinin zulme uğramasında rol oynayan bir edebiyat örgütüne üye olmayı imkânsız buluyorum ve bu vesileyle Tüm Rusya Yazarlar Birliği'nden istifa ettiğimi duyuruyorum. (Zamyatin, 1929b, s. 303-304)

9. İdam Hükminden Gönüllü Sürgüne: Paris, Yoksulluk ve Ölüm

Stalin yönetiminin baskı dolu siyasi ortamında, Zamyatin'in yaşamının son dönemi meşakkatli geçti. Nitekim "Biz" adlı eseri ve diğer yazıları eleştiri yağmuruna tutulup sansüre uğradı ve Zamyatin, ideolojik görüşlerinden ötürü sürekli baskılara maruz kaldı (Zamyatin, 1931, s. 305). Hayatının son yıllarını sistematik bir baskıyla ve sağlık problemleriyle savaşıyor geçirdi. Nihayetinde Zamyatin 1931 yılında doğrudan Sovyet Genel Sekreteri Joseph Stalin'e başvurarak Sovyetler Birliği'nden ayrılmak için izin istedi. Zamyatin mektubunda şöyle yazıyordu:

Sayın Josef Vissarionovich,

En yüksek cezaya çarptırılmış olan bu satırların yazarı, bu cezanın bir diğeriyle değiştirilmesi için size müracaat ediyor. İsmim herhalde tarafınızca bilinmektedir. Bir yazar olarak yazma fırsatından mahrum kalmak benim için bir ölüm hükmünden farklı değil. Ancak durum öyle bir noktaya geldi ki artık işime devam edemiyorum, çünkü yıldan yıla yoğunlaşan sistematik bir taciz ortamında yaratıcı çalışma mümkün değildir. (...) Dışarı gitmek için izin talebime daha sıradan ama aynı şekilde geçerli başka nedenler de ekleyebilirdim. Eski kronik hastalığım (kolit)dan kurtulmak için dışarıda tedavi olmak zorundayım; İngilizce ve İtalyancaya çevrilmiş olan iki oyunumun (Sovyet tiyatrolarında oynanmış olan Pire ve Onurlu Zangoçlar Topluluğu) sahnelenmesine yardımcı olmak için orada olmam gerekli; ayrıca bu oyunlarımın planlanmış olan sahnelenmeleri yabancı para konusunda Halkın Mali İşler Komiseri'ni rahatsız etmememi sağlayacak. Tüm bu nedenler mevcut. Fakat eşimle birlikte dışarı gitmek için izin istememin ana nedeni, bir yazar olarak buradaki ümitsiz durumum ve bir yazar olarak burada, vatanımda bana verilen idam hükmüdür.

Size müracaat eden diğer yazarlara gösterdiğiniz olağanüstü anlayış, benim talebimin de anlayışla karşılanacağı hususunda beni ümitlendirmektedir. (Zamyatin, 1931, s. 305-309)

1931 yılında Maksim Gorki'nin aracılığıyla göç eden -veyahut da gönüllü sürgüne gönderilen- Zamyatin, eşi ile birlikte Paris'e yerleşti. Ginsburg'a göre, Zamyatin'in Paris'teki son yılları büyük maddi sıkıntılar ve yalnızlık içinde geçti. Fransız dergileri için bazı makaleler yazdı ve Tanrının Belası (Tanrının Kırbacı) romanı üzerinde çalıştı. Romanın ana karakteri Attila'ydı ve onun çağının bizimkiyle paralel olduğunu düşünüyordu. Ancak roman hiçbir zaman bitmedi (Ginsburg, t.y., s. 12). Yevgeny İvanoviç Zamyatin ilk romanının ardından şiddeti gittikçe artan sancılı bir hayatın sonunda ikinci romanını bitiremeden 10 Mart 1937'de Paris'te öldü. Ve "ölümü Sovyet basınında haber yapılmadı" (Ginsburg, t.y., s. 12).

10. Mirası ve Etkisi

Zamyatin'in düşünsel ve edebi mirası, yalnızca yaşadığı dönemin değil, sonraki yüzyılların da üzerinde düşünmeye devam ettiği temaları içermektedir. Geleceğe dair öngörülleri, bugünü anlamak için güçlü bir kaynak niteliğindedir. Kaleme aldığı fikirleri, eserleri ve görüşleri, geçen zamana rağmen güncelliğini korumaktadır. Kendisinin de ifade ettiği gibi, "Geleceğin tohumu daima şimdiki zamandadır" (Zamyatin, 1926(?), s. 127).

Zamyatin, distopik literatüre ve totalitarizm eleştirilerine katkılarıyla edebî bir miras bırakmış, “Biz” ve diğer çalışmalarıyla bugün de okurlarını insan tabiatı, toplumsal yapılar ve otoriter rejimlerin baskılarına dair düşündürmeye yöneltmekte, hakkında çalışmalar yapmaya sevk etmekte ve esin kaynağı olmaya devam etmektedir. “Sadece Rus edebiyatında değil, Batı edebiyatına da örnek teşkil eden bu eserin en bilinen mirasçısı G. Orwell’in “1984” romanıdır” (Kılova, 2005, s. 137; Golubkov, 2002, s. 226 akt., Kandemir, 2009, s. 143). Kurt Vonnegut da “Otomatik Piyano’yu yazarken olay örgüsünü gururla Aldous Huxley’nin *Cesur Yeni Dünya*’sından ödünç aldım, o da zaten gururla Yevgeny Zamyatin’in *Biz*’inden ödünç almıştı” açıklamasını yapmıştır. (Gürses, 2020b, s. 224). Richards (1961) da “1984” ile “Biz” eserleri arasındaki etkileşimi şöyle ifade etmiştir: “Orwell, Özgürlük ve Mutluluk adlı makalesinde şükranlarını sunduğu Zamyatin’in eserinden derin bir şekilde etkilenmiştir. Bin Dokuz Yüz Seksen Dört’ün pek çok detayı Rus selefının eserinden doğmuştur. Örneğin; Büyük Birader ve Parti, Velinimet ve Muhafızların açık bir yansımalarıdır” (s. 226). Ayrıca Sarıaslan (2018) da George Orwell’in “Biz” eseri hakkında yazdığı “Review of ‘WE’ by E. I. Zamyatin” (1946) incelemesinde, kitabı çok değerli bulunduğunu, özellikle Huxley’nin “*Cesur Yeni Dünya*” (1932) eseri ile “Biz” arasında ciddi benzerlikler olduğunu ve kitabın, bireyin makineleşmiş ve acımasız hale gelen dünyaya karşı verdiği direnişi merkezine aldığı iddia ettiğini belirtmiştir (s. 292). Orwell’a göre “Biz”, *Cesur Yeni Dünya*’da eksik olan politik bir kavrayışa sahiptir; “Biz”i üstün kılan nokta, insan kurban etme, kendi içinde bir amaç olarak zulüm, ilahi niteliklere sahip bir lidere tapınma gibi totalitarizmin irrasyonel yanını sezgisel kavrayışdır” (Orwell, 1946s. 74-75).

Zamyatin’in tamamlayabildiği tek romanı olan “Biz”, araştırmacıların da dikkatini çekmektedir. Literatüre bakıldığında, eserdeki sınırları keskin çizgilerle belirlenmiş distopik bir dünya tasavvuru, totaliter rejimle yönetilen toplum tasviri ve bireylerin benliklerinden sıyrılıp konformist bir bizliğe doğru evrilişi araştırmacılar tarafından ele alındığı görülmektedir. Ayrıca “Biz” eserinin makine-insan ilişkisine dair zengin ve birçok açıdan yorumlanmaya müsait bir içeriğe sahip olması (Aslan ve Yıldırım, 2024, s. 221) gibi insana ve topluma dair geniş çaplı bir içerime sahip olması sosyal bilimcilerin çalışmalarına, karakterlerin geçirdiği dönüşümler psikanalitik incelemelere ve olay örgüsünün işleniş şekli ile kullanılan mekanik anlatım tarzı edebiyat kuramcılarının analizlerine konu edilmiştir. Polat (2020), *Edebi Bir Eserde İki Görünüşlü Fiillerin Kullanımı* başlıklı yazısında, “Biz” romanını dil bilgisi ve özellikle de kullanılan fiiller açısından irdelemiştir. Sarıaslan (2018), Yevgeny Zamyatin’in *Biz* ve George Orwell’un *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört Adlı Romanlarındaki Metinlerarası İlişkiler* makalesinde “Biz” ve “1984” romanlarının totaliter rejimler tarafından baskılanmakta olan insan psikolojisini yansıtması sebebiyle ele almıştır. Yarım ve Çimen (2023), *Distopyalarda Kadın Temsili: Biz, Swastika Geceleri, 1984 ve Damızlık Kızın Öyküsü* çalışması ile distopya eserlerinde kadının ne şekilde temsil edildiğini göstermeye çalışmıştır. Koşmak (2022), Yevgeni Zamyatin’in *Distopyasında ‘Ben’, ‘Biz’ ve ‘Öteki’* yazısıyla “Biz” romanını “öteki” kavramı çerçevesinde analiz etmiştir. Aslan ve Yıldırım (2024), *Makineleşen İnsan Yaşamının Kodları: Yevgeni Zamyatin’in Biz Romanında Matematik ve Sanat* incelemesiyle insanın makineleşmesinin veya makinenin insanlaşmasının mümkünlüğü sorunu temelinde romanı yorumlamıştır. Cengiz (2021), Zamyatin’in “Biz” (Mıy) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme çalışmasıyla “Biz”deki yaşamın Panoptikon ile benzerlikleri ve farklılıklarını göstermiştir. Çavdar (2021), *An Architectural Reading of Zamyatin’s Intersectional Elements in The Novel “We”* makalesi ile Zamyatin’in dönemin hâkim paradigmasını açıklamak ve eleştirmek için spesifik mimari özellikler seçtiğini belirterek romanı mimari açıdan incelemiştir.

Genel olarak distopya türünün ilk örneği olarak kabul edilmesi ve toplumsal bir analiz yapması sebebiyle araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Daha spesifik olarak ise genellikle sosyal bilimciler tarafından dışavurumcu edebî akımın bir örneği olarak yahut Carl Jung’un arketip kuramlarının edebiyata uygulanmış bir örneği olması gibi pek çok perspektiften çeşitli şekillerde incelenmiştir. Eleştiriler ve derinlemesine analizler, eserin çok yönlü olarak anlaşılmasına katkıda bulunarak geniş bir bakış açısı kazandırmış; dahası, Zamyatin’in diğer eserleriyle mukayese edilerek yazarın evrilen fikirleri ve üslubu hakkında önemli bilgiler elde etmek de mümkün hale gelmiştir. Nitekim eleştiri ve analizler, eserlerinin anlam ve değerinde belirgin bir rol oynamış; küresel çapta yoğun ilgi görmüştür. Öte yandan Zamyatin’in genel olarak hangi yazar ve düşünürlerden etkilendiği, eserlerinde kimi yahut neyi hicvettiği ve teknik bakımdan hangi akıma bağlı olduğu gibi hususlar da irdelenmiştir. Zamyatin’in kendisine ve eserlerine dair yapılan araştırmaların çeşitliliği ise kendisinin bizlere sunacağı daha pek çok nokta olduğunu da düşündürmektedir.

11. Modern Devletin Dönüşümüne Dair Bir Hiciv: “Biz”

Zamyatin’in “Biz” adlı eseri yalnızca bir roman değil, modern devletin yapısal dönüşümüne dair erken ve sarsıcı bir edebî uyarıdır. Totaliter rejimlerin birey üzerindeki etkilerini katmanlı biçimde işlemiş, insanın özgürlüğünü kaybettiği bir dünyayı gözler önüne sererek okurlarını mevcut durum ve potansiyel sonuçlar üzerine düşünmeye yöneltmiştir. Zamyatin’in de belirttiği gibi, “Bugün edebiyatta ihtiyacımız olan şey engin felsefi ufuklardır—künyelerden, uçaklardan görülen ufuklar; en nihai, en korkutucu, en korkusuz ‘Neden?’ ve ‘Sırada ne var?’ sorularına ihtiyacımız var” (1923a, s. 109-110). “Biz”, bu soruları sormamıza neden olan, hatta bizi bu sorgulamaya mecbur bırakan bir metin olarak öne çıkmaktadır.

Zamyatin’in totaliter hükümetlerin birey üzerindeki etkilerini irdelemesiyle dikkat çeken eseri, edebî niteliği ve yoğun anlatımıyla kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Gürses (2020b)’in ifadesiyle, “bu roman çağdaş totalitarizmin şafağında, insanların mühendislik harikası birer yönetim nesnesine dönüşeceğini, insani özgürlüklerin sınırlanacağını, yeniden tanımlanacağını, tek tipleşmenin ve hatta İyilik adına yapılan yeni büyük savaşların eşliğinde olduğumuzu haber veren bir romandır” (s. 221). Sosyal ve politik yankılarıyla öne çıkan eser, pek çok farklı iddiayı da beraberinde getirmiştir. Güncel görüşlerden birini öne süren Sönmez (2023)’e göre eser, insanlığa dijitalleşmenin ve veri toplamanın tehlikeleri ve daha da önemlisi bu tür bir gücün nasıl kolayca kötüye kullanılabilirliği konusunda bir uyarı niteliğindedir. Layton (1978)’e göre ise Zamyatin, yaşadığı dönemde Sovyetler Birliği’nde mevcut olan toplumun makineleşmesini ve onun gibi sanatçıların bu konuda ne düşündüğünü anlatmaktadır. Layton’ın ifadesiyle,

Zamyatin, Olesha, Khlebnikov ve Pilnyak gibi yazarların hepsi, bir dizi sosyal ve ekonomik ilişkiyi tanımlayacak ve insanları rasyonellik ve verimlilik arayışı içinde makinenin emirlerine tabi kılma eğiliminde olacak teknokratik bir bilincin ortaya çıktığını algıladılar. Teknolojideki niceliksel artışın ütopya yaratacağı varsayımına tepki olarak bu sanatçılar, devletin bireyin ahlaki ve psikşik yaşamına müdahale etme gücünü elde etmesiyle ortaya çıkacak insani kapasitelerin kaybı hakkında spekülasyonlar yaptılar. (1978, s. 1)

Hutchings (1981)’e göre Zamyatin, “despot ve kötü niyetli Velinimet tarafından yönetilen totaliter Tek Devlet’ine oldukça benzeyen bir toplumdaki kimliksizleştirme ve uyumluluk anlatılarında ortaya koyulan Stalinist Rusya’nın gerçeklerini esrarengiz bir doğrulukla önceden haber veriyor” (s. 81). Öte yandan, Orwell’a göre, Zamyatin belli bir ülkeyi değil; sanayi uygarlığının hedeflerini ele almaktadır. “Aslında Makine üzerine bir çalışma, insanın düşüncesizce şişesinden çıkardığı ve tekrar yerine koyamadığı bir cin” (Orwell, 1946, s. 75). Dolayısıyla “Biz”, genellikle Sovyetler Birliği’nin polis devletini hedef alan siyasi bir hiciv olarak kabul ediliyor olsa da eserin esasen sanayi uygarlığının kendini revize ederek denetim ve kontrol tekeline sahip olan modern güvenlik devletine dair bir uyarı olduğu da belirtilmekte ve tartışmalar bu iki görüş ve türevleri olarak çeşitlenmektedir.

Bu tartışmalar doğrultusunda Zamyatin’in “Biz” eseri, araştırmacıların yoğun ilgisini çekmektedir. Literatüre bakıldığında, eserdeki distopik dünya tasavvuru ve totaliter toplum tasviri, araştırmacıların en çok dikkate aldıkları hususlardan biri haline geldiği ve özgürlük ile kolektif denetim arasındaki ikilemi işleyiş şeklinin de analizlerin merkezinde yer aldığı görülmektedir. Araştırmacılar, romandaki politik ve sosyal içerikleri dikkatle değerlendirmişlerdir. Bazıları, komünizme karşı bir bakış açısı sunması sebebiyle eserin özgün bir öneme sahip olduğunu ileri sürerken bazı eleştirmenler de herhangi bir ideolojiye dayalı olabilecek totaliter rejimlerin yükseliş eğilimlerini vurguladığını belirtmektedir. Bununla birlikte, Zamyatin’in yazım stili, karakter yaratımındaki ustalığı ve kurgu dünyasını işleyişi de araştırmacıların konusu olmuştur. Karaca (2010)’a göre Zamyatin’i farklı kılan onun ütopya algılarını değiştirmesidir (s. 65) üstelik Zamyatin; yaratıcılığı, yenilikçi biçimi, keskin hicivleri, derin anlatısı ve akıcı diliyle de farkını kanıtlamaktadır. “Biz” romanının edebiyat dünyasında taşıdığı önem, tüm bu tartışmalardan güç alarak pekişmekte ve distopya türünün şafağı olarak kabul görmektedir.

Nitekim totaliter ve baskıcı bir rejim üzerine değerlendirmelerde Orwell’ın “1984” (1949) adlı eseri, artan teknolojinin tehlikelerini ve bu teknolojinin devlet tarafından nasıl kötüye kullanılabilirliğini öngörmüş olarak kabul edilse de Zamyatin, 1984’ün yayınlanmasından neredeyse 30 yıl önce bu tehditleri öngörmüştür. Kandemir (2009)’in ifadesiyle, “1920 yılında yazılan Biz içeriği bakımından öngörülü bir roman olmuştur diyebiliriz” (s. 139). Romanda her yerde kameraların olduğu bir toplumdan ziyade herkesin herkes tarafından her zaman görülebilmesi için camdan yapılmış binaların olduğu bir toplumsal düzen tasviri söz konusudur. Yine de ortaya koymak istedikleri şey aynıdır; sürekli gözetim. Tek Devlet, gözetim ve denetim mekanizmalarıyla

sosyal kontrol ve bunun bilgisini ele geçirmiş görünmektedir. Devletin gücü ele geçirmesi ve insanların mekanikleşmesi yoluyla kendilerine yabancılaşması sonucunda insana dair her şeyin kaybı söz konusudur. Nitekim insanları adeta çarkın bir dişlisi haline, bir numara haline getirmesi ve insani özelliklerin yitirilmesi Tek Devlet'in demografi üzerinde kontrol kazanmasının temel yollarından biridir. İnsanların hayatını sıradanlaştırarak, her bir eylemi denetleyerek ve nüfusu bir makineye dönüştürerek, kusursuz düzenlilikte bir toplum oluşturma bilgisine hâkimdir. Nitekim aşırı rasyonelleşme, otomasyon ve mekanizasyon gibi süreçler insanın giderek daha güçsüz, kişisel olandan uzaklaşmış (depersonalization) ve kendisine yabancılaşmış olmasına neden olmaktadır. Devletin güvenlik aygıtlarıyla, insanları kayıt altına alması, insanlara numaralar vermesi ve bilgilerini kaydetmesi, insanları sayıdan ibaret kılmaktadır. Dolayısıyla devletin bir güvenlik devleti haline gelerek bilginin kontrolünü ele geçirmesi, nüfus üzerinde tam bir sosyal kontrole sahip olmasını da beraberinde getirmektedir.

Yirminci yüzyılda ütopyalara tepki olarak ortaya çıkan distopyalarda anlatılan dünyaların, okuyucuya uyması gereken bir öğüt niteliğinde olduğu (Yarım ve Çimen, 2023, s. 110) ve distopya yazarlarının “bireyi devre dışı bırakan teknolojinin refaha değil felakete neden olabileceği konusunda” okurları uyardıkları (Karaca, 2010, s. 67) belirtilmektedir. Yarım ve Çimen (2023)'e göre, distopya yazarları; eşitliğin ve özgürlüğün olmadığı, bireyselliğin ortadan kaldırıldığı, totaliter rejimlerin bireyleri gözetim ve kontrol altında tutulduğu dünyaları resmederler. Dolayısıyla distopyaların 20. yüzyılda doğmuş olmaları basit bir tesadüften öte; çağının gereksinimine, ihtiyacına göre şekillenen ve biçimini kazanan bir tür olması ile ilişkilidir. Nitekim Zamyatin'in “Biz” eserinden sonra yazılan eserlerin hemen hepsinin distopya konulu olduğu (Karaca, 2010, s. 67) da belirtilmektedir. Zamyatin de gördüğümüz -ve daha sonra yayınlanan distopik eserlerde de gördüğümüz- baskıcı devlet düzeninin ve bireysel özgürlüklere getirilen kısıtlamaların mercek altına alınmasıdır; totaliter rejimlerin egemen olduğu bir geleceği resmederek özgürlüklerin kısıtlanmasının yıkıcı sonuçlarını okuyucuyla tartışılmaktadır. Nitekim bireyin özgürlük ve özgünlük arayışını derinlemesine sorgulamaya teşvik etmektedir. Bu noktada distopya türüne öncülük eden ve pek çok yazara ilham kaynağı olan Zamyatin, “Biz” eseri ile aslında totalitarizmin tehlikelerine ve birey üzerindeki etkilerine dikkat çekerek, “anti-ütopyayı bir hicve” dönüştürmüştür (Kandemir, 2009, s. 143-144). Eser genel olarak, Sovyetler Birliği'nin geleceğine dair bir eleştiri olarak kabul edilmiştir. Bu görüşü güçlendiren nedenler de mevcuttur; Zamyatin'in “Biz” adlı eseri sansüre uğrayan ilk eserlerden biri olması, romanının yasaklanması ve Zamyatin'in yayın yasaklarına maruz kalması ve nihayetinde Sovyetler Birliği'nden sürgün edilmesi bu görüşü desteklemektedir. Öte yandan “Biz”, Orwell'in öne sürdüğü gibi, en genel haliyle herhangi bir ülkede var olan -ya da var olacak- insanın makineleştiği totaliter bir sanayi uygarlığına dair bir kehanet olarak düşünülmektedir. Orwell'in ifadesiyle:

Zamyatin'in hedeflediği şey belirli bir ülke değil, endüstriyel uygarlığın ima edilen amaçları gibi görünüyor. Diğer kitaplarını okumadım ama Gleb Struve'den öğrendiğime göre birkaç yılını İngiltere'de geçirmiş ve İngiliz yaşamı üzerine keskin hicivler yazmış. İkelciliğe karşı güçlü bir eğilimi olduğu açıkça görülüyor. 1906'da Çarlık Hükümeti tarafından hapsedilen ve ardından 1922'de Bolşevikler tarafından aynı hapisanenin aynı koridorunda hapsedilen yazarın altında yaşadığı siyasi rejimlerden hoşlanmamak için nedenleri vardı, ancak kitabı basitçe bir şikâyetin ifadesi değildir. Aslında Makine üzerine bir çalışma, insanın düşüncesizce şişesinden çıkardığı ve tekrar yerine koyamadığı bir cin. (Orwell, 1946, s. 75)

Her iki görüşün de üzerinde mutabık olduğu ve kesin olan şey; Zamyatin'in modernitenin aşırı akılcılaşmasını, insanlığın yitimini ve modern devletin gözetim, denetim ve kontrol mekanizmalarını tasvir etmiş olmasıdır. Nitekim yeni rejimin konsolide edilmesine yönelik uygulamalar ve özellikle de iki büyük savaş arası ve sonrasındaki dönemde otoriter ve totaliter rejimlerin yükselmesi, modern devletin bir güvenlik devleti haline bürünmesi, bu dönemde yaşanan baskılar, sürgünler, ölümler ve günümüzün küresel sisteminde tek tip insan yaratma çabaları bile başlı başına Zamyatin'in haklılığını göstermektedir.

12. Sonuç

Yevgeni İvanoviç Zamyatin, 1884 yılında Rusya'nın kırsal Lebedyan şehrinde Ortodoks rahip bir baba ve müzisyen bir annenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Tutkulu bir okuyucu olmasının yanı sıra St. Petersburg'da mühendislik eğitimi aldı ve ardından Rus İmparatorluk Donanması'na katıldı. Biri 1905 Potemkin İsyanı sırasında, diğeri de 1911'de olmak üzere Çarlık hükümeti tarafından iki kez tutuklanan Zamyatin, muhalifliği ve Bolşevik faaliyetlerine katılımı nedeniyle yaklaşık bir yılını hapisanede geçirdi. Ardından buzkıran gemilerinin inşasını denetlemek üzere Birleşik Krallık'a gönderildi. Sadık bir Bolşevik olmasına rağmen Zamyatin her şeyden önce anti-otoriterdi; 1917 Devrimi'nden sonra düzen karşıtı yazıları savunduğu için bu sefer de

yeni rejim tarafından hedef hâline geldi. Eserleri çeşitli ideolojik görüşleri yansıtsa da en temelde totaliter yönetimlere ve birey özgürlüğünün kısıtlanmasına karşı tutumuyla dikkat çekti. Çalışmalarının birkaç yıl boyunca sansürlenmesinin ardından 1931’de Zamyatin, Joseph Stalin’den kendisine sürgün izni vermesini istedi. “Biz” romanının yayınlanışının ardından sürgüne gönderilen Zamyatin, yaşamının son yıllarında üzerinde çalıştığı son romanını tamamlayamadan 1937’de hayata gözlerini kapadı. Rus edebiyatının dikkate değer yazarları arasında yer alan Yevgeni İvanoviç Zamyatin, yaşamı süresince bir dizi etkileyici yapıt yayınladı ancak en çok distopik literatüre yaptığı öncülükle tanındı. Zamyatin’in mirası, pek çok yazara ilham oldu ve ölümünden sonra bile distopik edebiyatın ilerlemesinde değerli katkılar sunmuş oldu.

“Biz”, genellikle Sovyetler Birliği’nin polis devletini hedef alan siyasi bir hiciv olarak tartışılrsa da bu yorum eserin daha evrensel bir eleştiri sunduğu gerçeğini gölgede bırakmamalıdır. Zamyatin’in eseri, yalnızca bir ülkeye özgü bir rejimi değil; teknolojinin araçsallaştırılmasıyla birlikte bireyin özgürlüğünü yok eden her türlü sanayi toplumunu ve totaliterleşmeyi eleştirmektedir. Eser bu yönüyle belirli bir ideolojiye veya ülkeye karşı değil; insanın makineleştiği, düşüncenin standartlaştığı ve bireyin yok sayıldığı modern sanayi uygarlığına karşı bir uyarı niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda Zamyatin’in eleştirisi, sadece yaşadığı dönemin siyasal koşullarına değil, bireyin anonimleştiği ve özgürlüğün yerini denetimin aldığı günümüz toplumlarına da yönelmiştir. Onun öngörülerini, yalnızca geçmişini değil, bugünü ve muhtemel geleceği de kapsayacak şekilde geniş bir vizyona sahiptir. Modern dünyanın giderek daha sistematik biçimde bireyi kontrol altına alma çabası, Zamyatin’in distopyasını neredeyse gerçekliğe dönüştürmüştür. Dolayısıyla Zamyatin yalnızca kendi çağının muhalifi değil, bugünün de karşı sesidir. Her çağda egemen baskıcı yapılarla çatışmış, dogmalara karşı çıkmış ve her devrin ötekisi olmuştur. Nitekim İngiltere’de bulunduğu dönemde Batı’nın da benzer şekilde bireyselliği boğan normlar ve geleneklerle dolu olduğunu gözlemleyen Zamyatin’in eleştirileri ne sadece Rusya’ya ne de Batı’ya yönelmişti; onun asıl mücadelesi, insanın özgürlük ve yaratıcılığını yok eden her türlü dogma, otorite ve sistemleydi. Ona göre bireysellik, sanatsal ifade ve düşünce özgürlüğü toplumun canlı kalması için zorunluydu. Zamyatin, bu nedenle hem Çarlık rejiminin hem Sovyet yönetiminin hem de Batılı toplumların tekdüzeleşmeye, mekanikleşmeye ve itaat kültürüne yönelen tüm yapılarının karşısında durdu. Yazılarında “sapkınlığı”, özgürlüğe ve yeniliğe izin vermeyen dogmalara ve normlara karşı durmayı yüceltti; ilerlemenin ancak farklı düşünen bireylerle mümkün olabileceğini savundu. Bu duruşu onu yalnızca kendi döneminin değil, tüm zamanların muhalifi yaptı. Ve bu yüzden, Zamyatin yalnızca bir yazar değil; her devrin muhalifi, her devrin ötekisiydi.

Sonuç olarak Zamyatin’in eleştirileri, yalnızca belirli bir ideolojiye, devlete ya da döneme yönelmemekte; bireyin anonimleştiği, ifade özgürlüğünün bastırıldığı tüm sistemlere karşı geniş bir perspektif sunmaktadır. Zamyatin, bireyi yok sayan her türlü sistemin benzer bir baskı potansiyeli taşıdığını görmüştür. Özellikle “Biz” adlı romanı, çoğunlukla Sovyetler Birliği bağlamında yorumlansa da yapısal ve tematik açıdan değerlendirildiğinde, bireysel özgürlüklerin teknolojik araçlarla denetim altına alındığı tüm modern toplumlara yönelik bir uyarı niteliği taşımaktadır. Orwell’ın da ifade ettiği gibi, herhangi bir ülkede var olan ya da var olacak totaliter bir sanayi uygarlığına dair bir uyarıdır. Bu yönüyle eser, yalnızca tarihsel bir eleştirinin ötesine geçerek, bireyin makineleştiği, düşüncenin standartlaştığı ve özgürlüğün yerini gözetim ve denetimin aldığı günümüz toplumlarına da ışık tutmaktadır. Onun çizdiği distopik gelecek, bugün bile birçok toplumda gerçekliğe fazlasıyla yaklaşmış durumdadır. Bu yönüyle Zamyatin, sadece kendi döneminin değil; günümüzün ve hatta geleceğin muhtemel toplumsal yapılarının da eleştirel sesidir. Zamyatin, tek tipleşirmeye, itaate ve yaratıcı düşüncenin bastırılmasına karşı duran bir zihnin temsilcisi olarak her dönemde “zındık” olmayı göze almış ve nihayetinde her dönemin eleştirel sesi, her dönemin muhalifi olmuştur.

13. Kaynakça/References

- Alanka, D. (2024), Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: teorik bir çerçeve, *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(1), 64-84.
- Alekseyevna, T. V. (1950). Yevgeni Zamyatin'in 'Dragon' adlı öyküsü üzerine bir sanat dersi. (B. Karaca, Çev.). Y. Zamyatin, *Sabaha karşı toprak şifa bulacak* içinde (s. 21-35). Kavis Kitap.
- Ascher, A. (2004). *The revolution of 1905: A short history*. Stanford UP.
- Aslan, C. ve Yıldırım, Ş. (2024). Makineleşen insan yaşamının kodları: Yevgeni Zamyatin'in Biz romanında matematik ve sanat. *Felsefe Dünyası Dergisi*, (79), 221-244. <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1487324>
- Cengiz, E. (2021). Zamyatin'in "Biz" (Mıy) adlı eseri üzerine bir inceleme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 259-274. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.973479>
- Çavdar, R. Ç. (2021). An architectural reading of Zamyatin's intersectional elements in the novel "We." *GRID Architecture, Planning and Design Journal*, 4(1), 26-37. <https://doi.org/10.37246/grid.834422>
- Davidova, T. T. (1991). Zamyatin'in eserlerinde İngiltere imgesi (B. Karaca, Çev.). Y. Zamyatin, *Sabaha karşı toprak şifa bulacak* içinde (s. 13-20). Kavis Kitap.
- Eylem, A. (Ed.). (2021). *Kaç rüyadır uçamayanlara H. G. Wells, Y. Zamyatin, K. Capek ve H. James'ten öyküler* (H. Sipahioğlu, E. G. Yanık, H. Kınay, A. Şenol, A. Eylem, Çev.). NotaBene Yayınları.
- Ginsburg, M. (t.y). Çevirmenin tanıtımı. Y. Zamyatin, *Ejderha ve diğer öyküler* (Z. Kayalioğlu & O. Kayalioğlu, Çev.) içinde (s. 9-12). 6:45 Yayın.
- Golubkov, M. M. (2002). Russkaya literatura XX veka. Posleraskola. Moskva, Aspekt Pres.
- Gürses, S. (2020a). Biyografi. Y. Zamyatin, *Biz ve yerüstünden notlar* (S. Gürses, Çev.) içinde (s. 227-228). Çeviribilim Yayınları.
- Gürses, S. (2020b). Yerüstünden notlar. Y. Zamyatin, *Biz ve Yerüstünden Notlar* (S. Gürses, Çev.) içinde (s. 221-226). Çeviribilim Yayınları.
- Hutchings, W. (1981). Structure and design in a Soviet Dystopia: H. G. Wells, Constructivism, and Yevgeny Zamyatin's "We." *Journal of Modern Literature*, 9(1), 81-102. <http://www.jstor.org/stable/3831277>
- İşçi, O. ve Önel, O. (2019). *Rusya İmparatorluğu'nun çöküşü: Harp yahut ihtilal*. Kronik Kitap.
- Kandemir, H. (2009). Gelecekte notlar: Yevgeniy Zamyatin ve biz. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. (21), 137-144.
- Karaca, B. (2010). Yevgeni Zamyatin ütopya algılarını yeniden kurarken. *Cyrups International University, Folklor/Edebiyat*, 16(63), 65-70.
- Koşmak, F. (2022). Yevgeni Zamyatin'in distopyasında 'ben', 'biz' ve 'öteki'. *Kare*, (14), 66-76. <https://doi.org/10.38060/kare.1141475>
- Krılova, S. V. (2005). "Yevgeniy İvanoviç Zamyatin", İstoriya russkoy literaturı XX ueka 1910-1930 godı, Russkoye zarubejye, II (Red. L. F. Alekseyeva). Vısshaya şkola.
- Layton, S. (1978). The critique of technocracy in early Soviet literature: The responses of Zamyatin and Mayakovsky. *Dialectical Anthropology*, 3(1):1-20. <http://www.jstor.org/stable/29789917>
- Orwell, G. (1946). Review we by E. I. Zamyatin. In S. Orwell and I. Angus (Eds.), *The collected essays, journalism and letters of George Orwell: In Front of Your Nose* (pp. 72-75). Penguin.
- Orwell, S., & Angus, I. (Eds.). (1968). *The collected essays, journalism and letters of George Orwell: In front of your nose*. Penguin.
- Polat, S. (2020). Edebi bir eserde iki görünüşlü fiillerin kullanımı (Y. İ. Zamyatin'in "Biz" romanı üzerine bir değerlendirme). *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 8(2), 379-392. <https://doi.org/10.29228/ijlet.39752>

- Richards, D. (1961). Four utopias. *The Slavonic and East European Review*, 40(94), 220-228. <http://www.jstor.org/stable/4205332>
- Richards, D. J. (1962). Zamyatin: Sovyet heretic. *Studies in Modern European Literature and Thought*. Bowes & Bowes.
- Richards, D. J. (1971). Review of a Soviet heretic: essays by Yevgeny Zamyatin, by M. Ginsburg & Y. Zamyatin. *The Slavonic and East European Review*, 49(115), 296-297. <http://www.jstor.org/stable/4206382>
- Robert, A. D., & Bouillaguet, A. (1997). *L'analyse de contenu*. P.U.F.
- Sadık, R. (2023). *Kısa Rusya tarihi*. Yeditepe Yayınevi.
- Sarıaslan, K. (2018). Yevgeny Zamyatin'in Biz ve George Orwell'un bin dokuz yüz seksen dört adlı romanlarındaki metinlerarası ilişkiler. *Researcher: Social Science Studies*, 6(1), 288-301.
- Sönmez, O. (2023). Context Before technology: The possible utopian/dystopian elements of the metaverse with examples from great literature. In Karaarslan, E., Aydın, Ö., Cali, Ü., Challenger, M. (eds.), *Digital twin driven intelligent systems and emerging metaverse* (pp. 297-316). Springer.
- Yarım, E. ve Çimen, Ü. (2023). Distopyalarda kadın temsili: Biz, swastika geceleri, 1984 ve damızlık kızın öyküsü. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(2), 109-117. <https://doi.org/10.5152/JSSI.2022.22171>
- Zamyatin, Y. (1919-20). Tomorrow. In Richards, D. J. (Ed.), *Review of a Soviet heretic: Essays by Yevgeny Zamyatin by M. Ginsburg & Y. Zamyatin* (pp. 51-52). The University of Chicago Press.
- Zamyatin, Y. (1921). I Am Afraid. In Richards, D. J. (Ed.), *Review of a Soviet heretic: Essays by Yevgeny Zamyatin by M. Ginsburg & Y. Zamyatin* (pp. 53-58). The University of Chicago Press.
- Zamyatin, Y. (1922a). Autobiography. In Richards, D. J. (Ed.), *Review of a Soviet heretic: essays by Yevgeny Zamyatin by M. Ginsburg & Y. Zamyatin* (pp. 3-4). *The Slavonic and East European Review*, 49(115).
- Zamyatin, Y. (1922b). Biz'e önsöz. Biz ve yerüstünden notlar (S. Gürses, Çev.) içinde (s. 238-239). Çeviribilim Yayınları.
- Zamyatin, Y. (1923a). On literature, revolution, entropy, and other matters. In Richards, D. J. (Ed.), *Review of a Soviet heretic: essays by Yevgeny Zamyatin by M. Ginsburg & Y. Zamyatin* (pp. 107-112). The University of Chicago Press.
- Zamyatin, Y. (1923b). The new Russian prose. In Richards, D. J. (Ed.), *Review of a Soviet heretic: essays by Yevgeny Zamyatin by M. Ginsburg & Y. Zamyatin* (pp. 92-106). The University of Chicago Press.
- Zamyatin, Y. (1924). Autobiography. In Richards, D. J. (Ed.), *Review of a Soviet heretic: Essays by Yevgeny Zamyatin by M. Ginsburg & Y. Zamyatin* (pp. 5-6). *The Slavonic and East European Review*, 49(115). <http://www.jstor.org/stable/4206382>
- Zamyatin, Y. (1926). The goal. In Richards, D. J. (Ed.), *Review of a Soviet heretic: Essays by Yevgeny Zamyatin by M. Ginsburg & Y. Zamyatin* (pp. 127-130). The University of Chicago Press.
- Zamyatin, Y. (1929a). Autobiography. In Richards, D. J. (Ed.), *Review of a Soviet heretic: essays by Yevgeny Zamyatin by M. Ginsburg & Y. Zamyatin* (pp. 7-14). *The Slavonic and East European Review*, 49(115). <http://www.jstor.org/stable/4206382>
- Zamyatin, Y. (1929b). Letter of resignation from the Soviet Writers' Union. In Richards, D. J. (Ed.), *Review of a Soviet heretic: essays by Yevgeny Zamyatin by M. Ginsburg & Y. Zamyatin* (pp. 301-304). The University of Chicago Press.
- Zamyatin, Y. (1931). Letter to Stalin. In Richards, D. J. (Ed.), *Review of a Soviet heretic: essays by Yevgeny Zamyatin by M. Ginsburg & Y. Zamyatin* (pp. 305-309). The University of Chicago Press.
- Zamyatin, Y. (2010). *Sabaha karşı toprak şifa bulacak* (B. Karaca, Çev.). Kavis Kitap. (Orijinal çalışmalar 1915-1918'de yayınlandı).
- Zamyatin, Y. (2017a). *Dünyanın bir ucunda* (H. Yalın, Çev.). Kitap Yayınevi. (Orijinal çalışma 1913'de yayınlandı).
- Zamyatin, Y. (2017b). *Ejderha ve diğer öyküler* (Z. Kayalıoğlu ve O. Kayalıoğlu, Çev.). 6:45 Yayın. (Orijinal çalışma 1918'de yayınlandı).

Zamyatin, Y. (2020). *Biz ve yerüstünden notlar* (S. Gürses, Çev.). Çeviribilim Yayınları. (Orijinal çalışma 1920'de yayınlandı).